

Veiledning til gudstjenestens hoveddeler

Utarbeidet av Kirkerådets sekretariat.

I. SAMLING

<u>I.1 Strukturen i samlingsdelen</u>	s. 3
<u>I.2 Samlingsdelen – ledd for ledd</u>	s. 3
<u>I.3 Særlige forhold i samlingsdelen</u>	s. 5
I.3.1 Syndsbekjennelsens plassering	
I.3.2 Varianter av samlingsdelens struktur	
<u>I.4 Alternativene til de enkelte ledd</u>	s. 9

II. ORDET

<u>I.1 Strukturen i Ordets del</u>	s. 14
<u>II.2 Ordets del – ledd for ledd</u>	s. 14
<u>II.3 Særlige forhold i Ordets del</u>	s. 18
II.3.1 Evangelieprosesjon	
II.3.2 Tekstboken	

III. FORBØNN

<u>III.1 Forbønnsdelens struktur</u>	s. 20
<u>III.2 Forbønnsdelen – ledd for ledd</u>	s. 20
<u>III.3 Særlige forhold i forbønnsdelen</u>	s. 22
III.3.1 Forbønnen som felles handling	
III.3.2 Til refleksjon under forberedelse av forbønner	
III.3.3 Menighetssvar	
<u>III.4 Alternativene til de enkelte ledd</u>	s. 25

IV. NATTVERD

<u>IV.1 Nattverddelens struktur</u>	s. 29
<u>IV.2 Nattverddelen – ledd for ledd</u>	s. 29
<u>IV.3 Særlige forhold i nattverddelen</u>	s. 36
IV.3.1 Valg av brød og vin	
IV.3.2 Utdelingsform ved nattverd	
IV.3.3 På verdig vis	
<u>IV.4 Alternativene i de enkelte ledd</u>	s. 41

V. SENDELSE

<u>V.1 Sendelsens struktur</u>	s. 44
<u>V.2 Sendelsen – ledd for ledd</u>	s. 44
<u>V.3 Særlige forhold i sendelsens del</u>	s. 45
V.3.1 Etter gudstjenesten	
<u>V.4 Alternativene til de enkelte ledd</u>	s. 46

Denne veiledningen gjennomgår hoveddelene i gudstjenesten, enkeltledd og varianter av tekster til de enkelte ledd. Den gir informasjon om leddenes plassering i det liturgiske forløpet, deres funksjon og innhold. Det blir også sagt noe om hvordan en utfører de forskjellige leddene i gudstjenesten. Målet med veiledningen er at ansatte, menighetsråd, gudstjenesteutvalg og andre i menighetene skal få inspirasjon og kunnskap til å lage en lokal grunnordning for hovedgudstjenesten i menigheten sin, og til å forberede og gjennomføre gudstjenester.

Hvert avsnitt tar for seg en hoveddel og inneholder:

- Hoveddelens innhold og fokus.
- Hoveddelens struktur.
- Gjennomgang ledd for ledd.
- Særlige forhold.
- Presentasjon av alternativene til de enkelte ledd.

Den kristne gudstjenestens to grunnleggende hoveddeler er *Ordet*, som fører tilbake til synagogegudstjenesten, og *Nattverd* som har sitt utgangspunkt i Jesu siste måltid med disiplene. Fra disse to hoveddelene har gudstjenestens struktur utviklet seg gjennom århundrene, med *Samling* som leder inn til Ordets del, og *Sendelse*, som leder fra nattverdbordet og ut til tjeneste i verden. Midt i gudstjenesten, som en bro mellom Ordet og Nattverden, har *Forbønn* for kirken og verden sin plass.

I. samling

Gud kaller oss til gudstjeneste. Mennesker med svært forskjellige forutsetninger og forventninger kommer til den samme gudstjenesten. Vi samles i en bevegelse fra de mange forskjellige *jeg* til et felles *vi*. Vi er *sammen for Guds ansikt*.

I | 1 Strukturen i samlingsdelen

Samlingsdelen har denne grunnstrukturen:

- *Forberedelse* – med eller uten informasjon og stillhet
- *Inngangssalme* – eventuelt inngangsprosesjon
- *Inngangssord*
- *Samlingsbønn*
- *Synsbekjennelse* – kan være her eller før forbønnen senere i gudstjenesten
- *Bønnerop* – Kyrie eleison / Herre, miskunne deg over oss
- *Lovsang Gloria*
- *Dagens bønn* – kan være her

I og med at det er flere «kan-ledd» i samlingsdelen, viser vi til avsnitt I.3.2 «Varianter av samlingsdelens struktur» (side 8.11).

I | 2 Samlingsdelen – ledd for ledd

ledd 1 forberedelse

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.5.

Denne delen av gudstjenesten gir menigheten mulighet til å utvikle en *forberedelseskultur* som kan hjelpe den enkelte til å finne veien inn i gudstjenesten som menighetens felles handling, og til et møte med den hellige Gud.

Hvordan forberedelsen legges til rette, kan variere fra menighet til menighet, og fra søndag til søndag i den enkelte menighet.

Noen ganger passer det med stillhet som gir mulighet til individuell forberedelse. Kirkerommet bør være tilrettelagt i god tid, slik at en kan komme før gudstjenesten, meditere, lese en bønn som er lagt ut på bord eller stoler, være stille eller tenne et lys på en lysglobe. Det kan være noen til stede i rommet som på stillferdig vis hjelper folk til rette. Det kan også gis tilbud om samtale og/eller privat skriftemål i tilknytning til kirkerommet.

All øvelse avsluttes i god tid før gudstjenesten. Kristuslyset i lysgloben tennes før folk begynner å komme. Alt legges til rette for å skape konsentrasjon og samling. En

kan eventuelt bruke meditativ musikk. Alterlysene kan tennes i god tid før gudstjenesten, eller det kan gjøres samtidig med inngangsprosesjonen.

Andre ganger passer det med fellessang en stund før selve gudstjenesten begynner, gjerne i form av en lovsangsavdeling eller ved at en synger gjennom noen av salmene som skal brukes i gudstjenesten.

Informasjon om dagens gudstjeneste

Informasjonen kan ha form av innbydende velkomstord og være ved en representant for menigheten (medlem i menighetsrådet eller gudstjenesteutvalget, eller en av gudstjenestens medliturger).

Det kan sies noe om spesielle innslag og medvirkende på dagens gudstjeneste. En kan nevne navn på den eller de som skal døpes. Det kan også sies noe om dagens offerformål og annet som angår dagens gudstjeneste.

Kunngjøringer om det som skjer i menigheten i løpet av den kommende uken, hører ikke hjemme her. Se mer om dette i veiledningen til forbønn, ledd 16 (side 8.28).

ledd 2 inngangssalme

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.5.

Før inngangssalmen kan det synges en korsang eller spilles et preludium, normalt som forspill til salmen. Den første salmen bør virke samlende og være en som flest mulig kan være med på. Det kan være en lovsang eller en salme som svarer til kirkeårstiden og gudstjenestens særpreg.

Dersom det er dåp, kan dåpssalmen synges her. I menigheter hvor det ofte er dåp i hovedgudstjenesten, bør man, for å få variasjon, ikke la dette være hovedregelen.

En bibelsk salme kan synges som inngangssalme, dersom det ikke benyttes en bibelsk salme mellom første og andre tekstlesning.

Prosesjon (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 43)

Søndagen er Kristi oppstandelsesdag, og for å gi inngangen til gudstjenesten et preg av fest og glede kan en bruke prosesjon under preludiet/forspillet og/eller inngangssalmen.

Prosesjon er et liturgisk uttrykk for Guds folks vandring på vei mot det evige mål i Guds rike. Både prosesjonen inn og prosesjonen ut er en vandring fremover.

Alle reiser seg og kan delta i inngangsprosesjonen ved å rette oppmerksomheten mot dem som går der på vegne av hele menigheten, til prosesjonen har kommet helt fram i kirken. Det er vanligvis de som skal delta med spesielle oppgaver i gudstjenesten, som går i prosesjonen.

Prosesjonskors skal alltid bæres fremst i prosesjonen. Dersom en også bruker prosesjonslys, skal de bæres ved siden av hverandre litt bak prosesjonskorset. Når det er dåp, deltar gjerne dåpsfølget i inngangsprosesjonen. Det er liturgen som bestemmer rekkefølgen i prosesjonen. Vanlig praksis er at liturgen går bakerst i inngangsprosesjonen. I utgangsprosesjonen kan liturgen velge mellom å gå først eller bakerst.

I inngangsprosesjonen kan det bæres inn brød og vin til nattverden, vann til dåpen, Tekstboken eller Bibelen og eventuelle gjenstander som symbol på gudstjenestens tema.

Utgangsprosesjonen kan gjerne begynne mot slutten av postludiet, eller etter at et par vers av en utgangssalme er sunget. Hele menigheten kan følge prosesjonen ut av kirken. Slik synliggjøres det at også de deltar i den vandringen som prosesjonen symboliserer.

ledd 3 inngangsort

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.6.

Inngangsortet tydeliggjør at Gud kaller oss sammen til gudstjeneste.

Liturgens inngangsort leder direkte til samlingsbønnen. Men på noen gudstjenester kan inngangsortet ledsages av innslag som angir gudstjenestens særpreg og tema. Det kan skje i form av en symbolhandling, tydeliggjøring av gudstjenestens tema i form av korsang, drama, dans og lignende. Dette kan være særlig aktuelt i gudstjenester tilpasset barn og unge, og på temagudstjenester.

ledd 4 samlingsbønn

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.6 og side 2.29–2.33.

Samlingsbønnen har som mål å skape forventning, glede og hellig alvor når vi er sammen for Guds ansikt. Vanligvis er det en medliturg som ber den. Enkelte ganger kan alle be den i fellesskap. Men når syndsbekjennelsen kommer like etterpå, gir det god variasjon og veksling mellom bønnene at samlingsbønnen blir bedt av én person og syndsbekjennelsen av alle.

ledd 5 syndsbekjennelse

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.7, 2.13 og 2.35–2.37.

Syndsbekjennelsen kommer enten etter samlingsbønnen eller før forbønnen (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 26).

Sammen med dem vi feirer gudstjeneste med, sammen med kristne og kirker over hele verden, bekjenner vi for den hellige Gud at vi er syndere, og ber om å bli tilgitt.

Liturgen kan si et løftesord etter syndsbekjennelsen. (Se Ordning for hovedgudstjeneste, s. 2.38)

ledd 6 bønnerop kyrie

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.7 og side 2.39–2.40.

Kyrie eleison er et av de aller eldste leddene i den kristne gudstjenesten. Vi finner ropet flere steder i Det nye testamentet. Den blinde Bartimeus satt i veikanten og ropte da Jesus gikk forbi: «Jesus, du Davids sønn, ha barmhjertighet med meg (*Kyrie eleison*)» (Mark 10,46–52). Slik var det mange som ropte til Jesus om hjelp – blinde, spedalske, stumme og andre som hadde det vondt. En kananeisk kvinne med en syk datter ropte om og om igjen. Hun gav seg ikke, og Jesus hørte ropet hennes (Matt 15,21–28). Mennesker roper fra sin dypeste nød i dag også. Når *Kyrie* lyder i samlingsdelen, løftes ropet fra det dype fram for den Gud som hører når vi roper.

Kyrie eleison er et nødrep – men kan også være et hyllingsrop: «Jesus Kristus er Herre (*Kyrios*), til Gud Faders ære» (Fil 2,11). *Kyrieropet* kan også være fylt av tillit

og lovprisning av den treenige Gud som har omsorg for oss og hele sitt skaperverk.

Det første vitnesbyrdet om Kyrie eleison i en kristen gudstjeneste er fra en gudstjeneste i Jerusalem på 300-tallet. Det fortelles at det var en stor flokk barn som brøt inn med Kyrie eleison etter hvert bønneledd i menighetens forbønn.

Kyrielitani

Kyrie kan utvides til et kyrielitani (se rubrikk til ledd 6 i Ordning for hovedgudstjeneste, s. 2.8). Et kyrielitani er en spesiell bønneform som består av korte bønnerop, som regel ikke mer enn én setning, som veksler med et kyrie som menighetssvar. Kyrielitaniet er en mer utførlig utforming av kyrie. Litani kan også benyttes i forbønnsdelen (se Veiledningen til hoveddelene i gudstjenesten, side 8.38). Her i samlingsdelen uttrykker det nød og nød fra skaperverket og mennesker i nød, og kan også ha karakter av lovprisning og tilbedelse.

Dersom det er løftesord etter syndsbekjennelsen i samlingsdelen, kan det være naturlig med et kyrie eller et kyrielitani som uttrykker hyllingsropet.

Kyrie kan utelates i enkelte gudstjenester. Det kan være når en ønsker å gi gudstjenesten et svært enkelt preg, for eksempel i gudstjenester med de aller minste i fokus. Men det bør bare skje unntaksvis. Kyrie har en viktig funksjon som gjenkjennende ledd i den verdensvide kirke. Det er et viktig gudstjenesteledd også for barn, særlig når bibelfortellingene benyttes til å forklare leddets opprinnelse og innhold.

ledd 7 lovsang gloria

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.8 og side 2.41–2.43.

«Ære være Gud i det høyeste ...» Englenes sang fra Betlehemsmarken den natten Jesus ble født, har fra den eldste tid gjenlydt i den kristne gudstjenesten i julen. Etter hvert kom det inn som et fast ledd i messen. Helt fra tidlig middelalder finnes det belegg for at Kyrie og Gloria var knyttet tett til hverandre. I lovsangen gir menigheten uttrykk for glede over inkarnasjonens under: at Gud i Jesus Kristus lar himmel og jord møtes.

ledd 8 dagens bønn

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.9.

Den tradisjonelle betegnelsen på denne bønningen er *kollektbønn*. Ordet *kollekt* kommer av et latinsk ord som betyr «samle». Kollektbønningen samler opp og gir uttrykk for noe av det som er særpreget for akkurat denne dagen i kirkeåret. Betegnelsen kollektbønn er nå endret til *dagens bønn*, blant annet for at den ikke skal forveksles med samlingsbønningen. Dagens bønn leder over til Ordets del og åpner for bibeltekstene som følger.

Dagens bønn kan utelates. Den kan eventuelt benyttes som samlingsbønn, først og fremst på høytidsdager, eller den kan bli bedt i forbindelse med prekenen.

I | 3 Særlige forhold i samlingsdelen

I.3.1 syndsbekjennelsens plassering

Ifølge Ordning for hovedgudstjeneste skal syndsbekjennelsen plasseres enten som

ledd nr. 5 eller før ledd 17 Forbønn. Det kan være gode grunner for begge plasseringene – både etter samlingsbønnen og før forbønnen. I den lokale grunnordningen fastsetter menigheten hvilken plassering de ønsker. Her er noen argumenter som benyttes for hver av disse plasseringene.

Argumenter for å legge syndsbekjennelsen til samlingsdelen

- 1 Vi har i vår kirke lang tradisjon med syndsbekjennelse i begynnelsen av høymessen. Det er menigheten vant med, og mange synes dette er en naturlig plassering.
- 2 Å bekjenne syndene i begynnelsen av gudstjenesten har karakter av forberedelse og renselse før en går videre til Lovsang Gloria og Ordets del.
- 3 Når gudstjenesten nå legger økt vekt på *forberedelsen* og har *samlingsbønn* som gudstjenestens første bønn, kommer syndsbekjennelsen ikke så brått på som i høymessen av 1977, og kan derfor fungere godt her.
- 4 I og med at det nå er flere syndsbekjennelser å velge mellom, kan det velges en syndsbekjennelse som fungerer godt i den delen av gudstjenesten hvor menigheten samles som et felles *vi* for Guds ansikt.

Argumenter for å legge syndsbekjennelsen til forbønnsdelen

- 1 Syndsbekjennelse er en naturlig konsekvens av forkynnelse av Guds ord som lov og evangelium. Derfor følger den naturlig etter Ordets del.
- 2 Syndsbekjennelsen kan gi et for sterkt fokus på våre synder i gudstjenestens åpningsdel, før en er klar for det. For noen mennesker som bærer på synd og skam når de kommer til kirken, kan det være lettere å delta i syndsbekjennelsen senere i gudstjenesten.
- 3 Samlingsdel uten syndsbekjennelse legger vekt på kyrieropet på en selvstendig måte, både som klagerop og lovprisning.
- 4 Syndsbekjennelsen i forkant av forbønnen kan være en god forberedelse både til den og til nattverden – som en *rennselse* før vi ber for kirken og verden og går fram for å ta imot Jesu legeme og blod.

I.3.2 varianter av samlingsdelens struktur

Samlingsdelen er den delen av gudstjenesten som gir flest muligheter til lokal tilpasning når det gjelder antall ledd og rekkefølgen av dem. Her følger en beskrivelse av de strukturvariantene som gir seg ut fra rubrikkene til hvert ledd i Ordning for hovedgudstjeneste.

Variant A (uten syndsbekjennelse og dagens bønn)

Forberedelse (med eller uten informasjon og stillhet)

Inngangssalme

Inngangssord

Samlingsbønn

Kyrie

Gloria (kan utelates i fastetiden)

Dette er den korteste varianten. Den har en fortettet karakter hvor samlingsbønnen leder direkte til Kyrie. Slik får bønneropet selvstendig vekt og betydning. I mange menigheter er det ofte dåp etter Gloria. Da kan det være hensiktsmessig med en kort

og stram samlingsdel.

Variant B (med syndsbekjennelse, uten dagens bønn)

Forberedelse (med eller uten informasjon og stillhet)

Inngangssalme

Inngangssord

Samlingsbønn

Syndsbekjennelse

Kyrie

Gloria (kan utelates i fastetiden)

I denne varianten er det viktig å velge samlingsbønn og syndsbekjennelse som passer sammen. Særlig gjelder det bønnenes lengde. Dersom en velger en av de lengre samlingsbønnene, for eksempel nr. 3 (Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.29), passer det med en kort syndsbekjennelse, for eksempel nr. 2 (Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.35). Det kan eventuelt være kort stillhet mellom de to bønnene, i stedet for stillhet og løftesord etter syndsbekjennelsen (se rubrikk til ledd 5 Syndsbekjennelse i Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.7).

Variant C (Uten syndsbekjennelse, med dagens bønn)

Forberedelse (med eller uten informasjon og stillhet)

Inngangssalme

Inngangssord

Samlingsbønn

Kyrie

Gloria (kan utelates i fastetiden)

Dagens bønn

I denne varianten er det viktig at samlingsbønnen og dagens bønn ikke er for like i innhold og form. Disse bønnene har forskjellige motiver og karakter. Mens samlingsbønnens først og fremst skal vise at vi som fellesskap, enkeltmennesker og del av skaperverket er sammen for Guds ansikt, legger dagens bønn vekt på kirkeårets dag og tid og dagens tekster. Slik kan dagens bønn danne en fin bro fra samlingsdelen til Ordet.

Etter Gloria er det i mange menigheter ofte dåp. Dette må det tas hensyn til når den lokale grunnordningen skal utformes. Hvorvidt det passer med dagens bønn like etter dåpsliturgien, har blant annet med salmens plassering i dåpsliturgien å gjøre. Her er det flere muligheter, og med Gloria i forkant av dåpen og dagens bønn like etter kan det være en god løsning å avslutte dåpsliturgien med en dåpssalme.

Variant D (med syndsbekjennelse og dagens bønn)

Forberedelse (med eller uten informasjon og stillhet)

Inngangssalme

Inngangssord

Samlingsbønn

Syndsbekjennelse

Kyrie

Gloria (kan utelates i fastetiden)

Dagens bønn

Dette er den lengste og fyldigste varianten av samlingsdelen. Dersom syndsbekjennelsen innledes med det dobbelte kjærlighetsbudet og etterfølges av løftesord, vil noen kanskje synes at den blir for lang. Med tre bønner i tillegg til Kyrie er det viktig å velge disse bønnene med vekt på sammenheng og variasjon. Se om sammenhengen mellom samlingsbønn og syndsbekjennelse i kommentaren til variant B ovenfor. Med dagens bønn i tillegg til disse to bønnene er det en utfordring å få god flyt i samlingsdelen, særlig hvis det også er dåp etter Gloria.

I | 4 Alternativene til de enkelte ledd

inngangsord

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.6.

Det er fire inngangsord som kan benyttes i hovedgudstjenestene. Før de to første av dem kan liturgen si: «Kjære menighet.» Etter inngangsordet kan menigheten svare: «Amen.»

- 1 Nåde være med dere og fred fra Gud, vår Far, og Herren Jesus Kristus.
Denne *apostoliske hilsenen*, som vi møter i de paulinske brevene, har sin opprinnelse i den gamle jødiske hilsenen «Fred være med dere.» I sin hilsen til menighetene utvidet Paulus hilsenen med ordet *nåde*. Begrepene nåde og fred utfyller og utdyper hverandre. Vi hilser fra Gud vår Far og Herren Jesus Kristus med den nåde og fred som er gitt oss til frelse.
- 2 Vår Herre Jesu Kristi nåde, Guds kjærlighet og Den hellige ånds samfunn være med dere alle.
Denne *apostoliske velsignelsen* finner vi som avslutningshilsen i Paulus' andre brev til menigheten i Korint (2 Kor 13,13). Forskjellige varianter av den finnes som avslutningshilsen også i flere av brevene hans. I Den norske kirke har den apostoliske velsignelsen tidligere vært benyttet som velsignelse etter prekenen og ved avslutningen i andre gudstjenester enn hovedgudstjenesten. I tråd med praksis fra mange av våre søsterkirker kan den nå også benyttes som inngangshilsen.
- 3 I Faderens og Sønnens og Den hellige ånds navn.
Denne *trinitariske hilsenen* er kjent som inngangshilsen i messen helt fra 1100-tallet. Men allerede på 300-tallet ble disse ordene innført i tilknytning til sakramentene.
Når ordene lyder helt i begynnelsen av gudstjenesten, er det både en dåpspåminnelse og et utsagn om at alt som skjer i gudstjenesten, skjer i den treenige Guds navn.
- 4 I Faderens og Sønnens og Den hellige ånds navn: Vår skaper, frigjører og livgiver.
Her er den trinitariske hilsenen utvidet med andre ord som sier noe om de tre personene i guddommen. Siste del av dette inngangsordet har sin opprinnelse i gudstjenester på kvinnedagen (8. mars). Jf. velsignelsesord nr. 3 (Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.83, og Veiledning til hoveddelene i gudstjenesten, side 8.66).

Dersom det er dåp i hovedgudstjenesten, benyttes et av de to første alternativene, i og med at «I Faderens og Sønnens og Den hellige ånds navn» alltid er med i dåpsliturgien.

samlingsbønn

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.29–2.33.

Det er åtte samlingsbønner å velge mellom. I tillegg kommer «Modell for lokalt utformet samlingsbønn» og «Samlingsbønn når det har skjedd ulykker eller katastrofer».

Samlingsbønn nr. 1 er en bearbeidet inngangsbønn fra Den danske folkekirke. Den kan benyttes i alle typer hovedgudstjenester gjennom hele kirkeåret.

Samlingsbønn nr. 2 er en bearbeidelse av kollektbønnen for 13. søndag etter pinse i liturgien fra 1977. Den passer særlig i gudstjenester med fokus på skaperverket, men også ellers.

Samlingsbønn nr. 3 er en bearbeidelse av *klokkerbønnen*, som var åpningsbønn i høymessen fra 1685 til 1977. Den kan benyttes i gudstjenester gjennom hele kirkeåret.

Samlingsbønn nr. 4 er en sterkt forkortet versjon av nr. 3 og kan benyttes gjennom hele kirkeåret.

Samlingsbønn nr. 5 er en enkel bønn som er særlig anvendelig i gudstjenester med mange barn til stede. Den kan leses høyt av alle, eller brukes som «hermebønn» ved at den som leder bønnen, sier én og én setning, som gjentas av alle.

Samlingsbønn nr. 6 er hentet fra *Familiemesse* (Verbum Forlag 2003). Flere komponister har skrevet musikk til denne teksten. Noter finnes i menighetsheftet og organistheftet til *Familiemesse*. Bønnen er skrevet med tanke på barn som medliturger og forsangere, men kan også fungere godt med medvirkende i andre aldersgrupper. Den kan benyttes i gudstjenester både med og uten dåp.

Når denne samlingsbønnen benyttes, kan barn bære inn prosesjonskors, prosesjonslys og vann til døpefonten. Prosesjonen går til døpefonten under inngangssalmen. Etter inngangsordet kan det store lyset ved døpefonten (i påsketiden kalt påskelyset) tennes og vannet helles i døpefonten. Deretter leses første ledd av samlingsbønnen. Som et ledd i dåpspåminnelsen øser en medliturg opp vann tre ganger fra døpefonten, slik at menigheten både ser og hører vannet. Resten av samlingsbønnen synges i veksling mellom liturg, medliturger og menighet. Medliturgenes sangledd kan forsterkes ved at et forsangerkor synger sammen med dem.

Samlingsbønn nr. 7 har sitt utspring i *Døvekirken* i Norge. Den er spesielt anvendelig i gudstjenester med mange barn. Setningene er formulert slik at de fungerer godt som tegnspråk. En gruppe barn kan stå foran menigheten og vise tegnene før bønnen leses. Deretter reiser alle seg, og bønnen leses ledd for ledd samtidig med håndbevegelsene. De i menigheten som ønsker det, kan gjøre håndbevegelsene sammen med medliturgen eller liturgen og barna.

Samlingsbønn nr. 8 er særlig anvendelig i hovedgudstjenester hvor det både er dåp og nattverd.

Samlingsbønn nr. 9: Modell for lokalt utformet samlingsbønn åpner både for å hente inn ferdig formulerte samlingsbønner og for å utforme lokalt en samlingsbønn til en bestemt gudstjeneste. Til Skaperverkets dag og andre hovedgudstjenester med spesielle tema som misjon, diakoni osv. finnes det ressursmateriale som også inneholder samlingsbønner, som kan benyttes i den lokale gudstjenesten.

Det er en fin oppgave å utarbeide en egen samlingsbønn til en bestemt gudstjeneste sammen med barn, unge, konfirmanter eller andre. Her kan modellen være til hjelp. Det viktigste med hensyn til bønnens innhold er beskrevet i punkt 2. Motivene i punkt 3 er eksempler. Det kan også tenkes andre motiver ut fra gudstjenestens særpreg, tema og/eller dag i kirkeåret.

Dersom en ønsker å benytte en lokalt utformet samlingsbønn regelmessig, må biskopen godkjenne den (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 62).

Samlingsbønn nr. 10: Samlingsbønn når det har skjedd ulykker eller katastrofer. Når en ulykke eller katastrofe har rammet lokalsamfunnet, nasjonen eller et annet område i verden, er det naturlig å la åpningen av menighetens hovedgudstjeneste bære preg av det. Dette er aktuelt når ulykken og katastrofen er av en slik art at den berører hele menigheten, eller nyheten om den er allment kjent, og menigheten dermed er innforstått med hvorfor dette nevnes. Når ulykke og sorg angår én eller noen få i menigheten, er det mer naturlig å bare ta det med i forbønnen.

syndsbekjennelse

Se Ordning for hovedgudstjenesten, side 2.7, 2.13 og side 2.35–2.37.

Det er fire måter å innlede syndsbekjennelsen på:

- 1 **L |** La oss bøye oss for Gud og bekjenne våre synder.
- 2 **L |** La oss bøye oss for Gud og be om tilgivelse.
- 3 **L |** La oss ransake oss selv for Guds ansikt og bekjenne våre synder.
- 4 Før et av innledningsordene 1–3 kan liturgen si:
L | Vår Herre Jesus Kristus sier: Du skal elske Herren din Gud av hele ditt hjerte og av hele din sjel og av all din forstand. Dette er det største og første budet. Men det andre er like stort: Du skal elske din neste som deg selv.

Det kan velges et fast innledningsord, eller variere etter hvilken type hovedgudstjeneste det er. Alternativ 2 kan for eksempel passe i gudstjenester som er særlig tilrettelagt for barn og familier. Alternativ 3 kan benyttes når det gis anledning til stillhet før syndsbekjennelsen. Alternativ 4 er særlig aktuelt i gudstjenester i fastetiden, på bots- og bønnedag, og ellers når det måtte passe ut fra gudstjenestens tekster og tema.

Syndsbekjennelse nr. 1 er hentet fra Gudstjenesteboken (1977–1992), «Ordning for kveldsbønn».

Syndsbekjennelse nr. 2 er en forkortet versjon av nr. 1.

Syndsbekjennelse nr. 3 er en lett bearbeidet versjon av syndsbekjennelsen i familiegudstjenesten (Gudstjenesteboken 1977–1992). Her står den som første ledd i forbønnen. Nå står den som et selvstendig ledd. Den er særlig egnet i gudstjenester

med mange barn.

Synsbekjennelse nr. 4 er et utdrag fra Salme 51. Et lengre utdrag av denne salmen står som synsbekjennelse i «Ordning for skriftemål» (Gudstjenesteboken 1977–1992).

Synsbekjennelse nr. 5 tematiserer samhørigheten med skaperverket og alle mennesker på jorden. Den kan være særlig egnet i gudstjenester hvor disse temaene er i fokus.

Synsbekjennelse nr. 6 er synsbekjennelsen fra høymesseordningen av 1977.

Synsbekjennelse nr. 7, Modell for lokalt utformet synsbekjennelse, åpner både for å hente inn ferdig formulerte synsbekjennelser og for å utforme en synsbekjennelse lokalt til en bestemt gudstjeneste. Til gudstjenester på Skaperverkets dag og i andre hovedgudstjenester med spesielle tema finnes det ressursmateriale som også inneholder synsbekjennelser, som kan benyttes i den lokale gudstjenesten.

Det er en fin oppgave sammen med barn, unge, konfirmanter eller andre å utarbeide en egen synsbekjennelse til en bestemt gudstjeneste. Her kan modellen være til hjelp.

Dersom en ønsker å benytte en lokalt utformet synsbekjennelse regelmessig, må biskopens godkjenne den (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 62).

Løftesord

Se *Ordning for hovedgudstjeneste*, side 2.38.

Etter synsbekjennelsen kan liturgen si ett av de to bibelordene 1 Joh 1,9 eller Sal 103,11–12, eller et annet egnet løftesord fra Bibelen.

Løftesordet forkynner Guds nåde og tilgivelse, til trøst og styrke etter at synsbekjennelsen er fremsagt. Det er ikke en direkte tilsigelse av syndenes forlatelse (absolusjon). En slik tilsigelse hører hjemme først og fremst i private skriftemål.

Etter løftesordet er det mulig å benytte en kort bønn som en medliturg eller hele menigheten kan be sammen. Denne bønningen (i tre varianter) er en forenklet utgave av inngangsbønningen i «Ordning for skriftemål» (Gudstjenesteboken 1977–1992).

Det bør overveies hvorvidt det er naturlig med løftesord og eventuelt også bønn ved overgangen til Kyrie og Gloria. Da kan kyrieleddet gjerne synges på en melodi med hyllingspreg.

bønnerop kyrie

Se *Ordning for hovedgudstjeneste*, side 2.7 og side 2.39–2.40.

På side 2.7 i ordningen er det satt opp to alternative tekster til bønnerop Kyrie. Dette er de to grunnformene som det finnes et rikt utvalg av liturgisk musikk til.

Når det i rubrikken til ledd 6 (side 2.7) står «eller et annet kyrie», betyr det at også kyriesanger med andre tekstvarianter enn de to grunnformene kan benyttes. Bønnerop og kyriesanger kan hentes fra godkjente salmebøker, og fra Den norske kirkes digitale gudstjenestebibliotek.

1 *Kyrielitani nr. 1*. Samtidig som Kyrie eleison er en bønn om Herrens miskunn,

- legger dette kyrielitaniet vekt på kyrieropet som tilbedelse og hyllingsrop. Også andre ferdig formulerte kyrielitanier kan benyttes.
- 2 *Kyrielitani nr. 2*. Modell for utforming av kyrielitani, legger vekt på kyrie som nøddrop. (Se *Ordning for hovedgudstjeneste*, side 2.40)
- Bruk gjerne god tid på å snakke sammen om gudstjenestens tema og særpreg før kyrieropene utformes. Bruk god tid på å øve i kirkerommet før gudstjenesten. Dersom «ropene» lyder fra forskjellige steder i rommet, må en sørge for at alle kan høre det som sies.

lovsang gloria

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.8 og side 2.41–2.43.

I ordningen (ledd 7, side 2.8) står både grunnformen for Lovsang Gloria og en utvidet Lovsang Gloria, som er en lett bearbeidelse av Lovsang II i høymesseordningen av 1977.

Som det er anført i rubrikken etter disse to tekstene, kan andre lovsanger benyttes i stedet for eller som utvidelse av grunnformen.

En kan velge lovsanger etter gudstjenestens tema og/eller kirkeårstid. Eventuelt kan Lovsang Gloria-leddet utvides med flere lovsangsomkved. Dette kan særlig være egnet i gudstjenester med mange unge som deltakere og medvirkende. Vis varsomhet med hensyn til hvor mange omkved som benyttes, slik at ikke denne delen av gudstjenesten blir så omfattende at det går ut over den liturgiske flyten fra ledd til ledd.

Lovsang nr. 1. Dette er Lovsang IV i høymesseordningen av 1977. Denne gamle salmen, som er skrevet av Nicolaus Decius «etter Gloria og Laudamus» i 1523, har lang tradisjon i vår høymesse, særlig på høytidsdager.

Lovsang nr. 2 Det er også gjengitt en kort versjon. I denne versjonen er helheten fortettet til ett vers, som er en lovprisning av den treenige Gud.

Lovsang nr. 3 «Måne og sol», med innledende sang «Syng for Herren, pris hans navn» eller «Ære være Gud i det høyeste», er hentet fra Familiegudstjenesten (*Gudstjenesteboken 1977–1992*). Den kan være særlig egnet i gudstjenester hvor mange barn deltar.

Lovsang nr. 4 er en enkel trinitarisk lovsang. Også den kan være særlig egnet i gudstjenester med barn og unge. Noter til den finnes i «Liturgisk musikk til hovedgudstjenesten i Den norske kirke».

Lovsang nr. 5 er en trinitarisk lovsang som særlig fokuserer på skaperverket. Den kan være godt egnet i gudstjenester på Skaperverkets dag, og ellers i gudstjenester med barn og unge.

II. ordet

Ordet er sammen med Bordet (nattverd) de to sentrale delene av den kristne gudstjenesten. De er nådemidler. Når Guds ord høres, bringes Guds nåde til menneskene, og Den hellige ånd skaper tro.

Hver søndag i kirkeåret får sitt grunnpreg gjennom bibeltekstene for vedkommende søndag. Når tekstene leses og utlegges, kan Gud røre ved våre hjerter og bruke sitt ord, det «guddomsord som skaper hva det nevner» (jf. salmen «Vidunderligst av alt på jord.» v 3, N.F.S. Grundtvig).

II | 1 Strukturen i Ordets del

Ordets del har denne grunnstrukturen:

- *Første lesning* fra Det gamle testamentet
- *Bibelsk salme* eller enn annen *salme*
- *Andre lesning* fra Det nye testamentet utenom evangeliene

De to første tekstene kan også leses fortløpende, bare atskilt av kort stillhet.

- *Evangelium* – før og etter kan det synges et *hallujaomkved* eller *en kort salme*
- *Preken* over evangeliet eller en annen foreskrevet prekentekest
- *Trosbekjennelse* – kan utelates når det er dåp i hovedgudstjenesten
- *Salme*

I andre hovedgudstjenester enn høymessen kan Ordets del kortes ned ved å utelate en eller to tekster. Evangelieteksten skal alltid være med (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 28).

II | 2 Ordets del – ledd for ledd

Oversikt over bibeltekstene som leses i Ordets del, finnes i *Tekstbok for Den norske kirke*. Her er lesningene satt opp i tre rekker. Rekkene følger kirkeslik at guds årettjenesten 1. søndag i advent hvert år innleder en ny tekstrekke. Se mer om dette i avsnittet om Tekstboken (side 8.27).

ledd 9 første lesning

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.9.

Liturgen eller en medliturg (tekstleseren) innleder lesningene med ordene: «La oss høre Herrens ord.» Deretter leser medliturgen teksten fra Det gamle testamentet. Lesningen avsluttes med: «Slik lyder Herrens ord». I de menigheter hvor en ønsker

det, kan menigheten gi sin respons til både denne og de andre lesningene ved å si «Gud være lovet».

ledd 10 bibelsk salme / salme

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.9.

Å synge med Bibelens egne ord har lang tradisjon i den kristne kirke. Gjennom århundrene har Davids salmer vært sunget i klosterlivet, og både katolske, ortodokse, anglikanske og andre kirkesamfunn har tatt vare på denne sangformen, hvor salmens vers gjerne synges av forsangere mens hele forsamlingen deltar i et omkved mellom versene.

Tekstboken inneholder en liste over poetiske tekster til hver søndag og helligdag i kirkeåret og en liste over bibelske salmer som kan brukes gjennom en hel kirkeårstid. Tanken er at disse tekstene skal kunne synges på en måte som i størst mulig grad involverer hele menigheten. Også bibelske salmer med andre tekster enn disse kan benyttes.

Den bibelske salmen er med på å berike Ordets del. Dette er Guds ord i sunget form. Salmenes bok har vært kirkens bønnebok fra urkirken av.

Dersom en velger en annen salme enn den bibelske salmen på dette stedet, bør den på best mulig måte danne bro mellom lesningene.

ledd 11 andre lesning

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.10.

En medliturg leser teksten fra Det nye testamentet utenom evangeliene. Lesningen avsluttes med: «Slik lyder Herrens ord», og eventuelt med menighetens respons: «Gud være lovet.»

ledd 12 evangelium

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.10.

Evangeliene inneholder fortellingene om Jesus liv, død og oppstandelse. Lesningen av evangeliet understreker på en særlig måte at Jesus er midt iblant oss. Evangelieteksten skal alltid være med, uavhengig av hvor mange tekster som ellers leses. Evangeliet, høydepunktet i Ordets del, markeres ved at menigheten står under lesningen, og ved at det kan synges et hallelujaomkved før og etter. Selve lesningen avsluttes med: «Slik lyder det hellige evangelium», og eventuelt med menighetens respons: «Gud være lovet.»

Å synge halleluja (hebraisk: pris Herren!) i den kristne gudstjenesten i tilknytning til evangeliet har tradisjon helt tilbake til 400-tallet. Det bibelske utgangspunktet er hallelujaomkved til lovsanger i Salmenes bok og den store lovsangen i himmelen: «Deretter hørte jeg noe som lignet et mektig kor fra en stor skare i himmelen. De sang: Halleluja!» (Åp 19,1–7). Luther kalte hallelujaropet «den evige lyd i kirken».

Evangelielesningen kan fremheves ytterligere ved bruk av *evangelieprosesjon* (se side 8.26). Denne prosesjonen og hallelujaomkvedet skjer alltid umiddelbart før og etter lesningen av evangelieteksten. Om evangeliet leses som andre lesning (ledd 11), legges prosesjon og hallelujaomkved her.

I stedet for halleluja kan det synges en vanlig salme eller fremføres egnet korsang. Salmen kan synges i sin helhet før evangelielesningen, eller en kan synge noen vers

før og noen etter, gjerne som vekselsang mellom kor og menighet. Eventuelt kan det være korsang før lesningen og kort salme etter, eller omvendt.

Salmen eller korsangen bør bygge bro til prekenen. Derfor vil ofte en bønnesalme, gjerne en Helligåndssalme, passe godt her.

ledd 13 preken

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.10.

Predikantens oppgave er å formidle tekstens budskap inn i vår tid, inn i virkeligheten til hver enkelt som sitter i kirkebenkene. Prekenens målsetting er dermed *stedegengjøring* av evangeliet. Prekenen er både *tiltale* og *samtale*. Et budskap bringes *til* den som hører, samtidig som det tales *med* den som hører. Slik kan Guds ord bli nærværende, til både ransakelse, kunnskap, styrke for troen og kall til tjeneste.

Det er liturgen som har ansvar for prekenens innhold og form, også når prekenen helt eller delvis er overlatt til andre.

Som innledning til prekenen kan predikanten be en kort, fri eller ferdig formulert bønn. Dersom dagens bønn ikke er benyttet tidligere i gudstjenesten, kan predikanten be den i tilknytning til prekenen.

Prekenen holdes normalt over evangelieteksten eller annen prekentekest som er fastsatt av Kirkerådet (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 29). Det kan også prekes over andre tekster når det er særlige grunner til det. Når første eller andre lesetekst er satt opp som prekentekest, kan den leses her, i sammenheng med prekenen. Slik blir det kortest mulig avstand mellom den leste teksten og utlegningen av den. Men teksten kan også leses på vanlig sted tidligere i gudstjenesten. Da kan hovedpunktene memoreres som en del av prekenen.

Selv om det er én av tekstene som er prekentekest, kan prekenen ofte berikes ved at også de andre tekstene får spille med.

Tekstbokens *fortellingstekster* (mer om dette temaet i Tekstboken på side 8.27) kan også benyttes som prekentekest. Det kan være særlig aktuelt i gudstjenester med barn og unge i fokus. En kan eventuelt la en person som har særlige egenskaper som *forteller*, lese eller gjenfortelle fortellingsteksten.

Stedet i kirkerommet hvor bibelteksten leses fra, hvor prekenen holdes og hvor i prekenen teksten leses, kan variere. Rubrikkene under ledd 12 Evangelium og ledd 13 Preken legger opp til følgende alternativer:

- a) Evangeliet leses ved lesepulten eller nede i kirken (ved evangelieprosesjon). Menigheten synger halleluja eller en salme før og etter evangeliet. Predikanten holder deretter prekenen (normalt på prekestolen).
- b) Evangeliet (som prekentekest) leses av predikanten like før prekenen, etter at menigheten har sunget en salme.
- c) Dersom det prekes over en annen tekst enn evangeliet, kan den leses rett før selve prekenen. Dersom teksten er lest som første eller andre lesning, kan predikanten ta momenter fra teksten med i prekenen, eventuelt gjenfortelle eller lese deler av teksten om igjen.
- d) Prekentekest kan også leses lenger ut i prekenen, slik det er vanligst å gjøre på høytidsdager: kort innledningsdel, høytidsvers, prekenen fortsetter. Det kan også være aktuelt i gudstjenester hvor barn, unge og andre medvirker i prekenen, i temagudstjenester og ellers når det kjennes riktig i forhold til både prekentekest og situasjon.

Gudstjenestens prekenledd kan gi muligheter for ulike typer involvering, slik at flere deltar i prekenen. Det kan for eksempel legges inn aktualiserende, dramatiserende eller aktiviserende ledd som er samordnet med innholdet ellers i prekenen. Dette er særlig aktuelt i gudstjenester hvor barn og unge medvirker. Deler av prekenen eller hele prekenen kan legges opp som en samtale mellom predikanten og en eller flere andre. Det kan være korte innslag i form av intervju, fortelling eller vitnesbyrd som henger nøye sammen med tekstens og prekenens budskap. Deler av prekenteksten kan dramatiseres, og det kan være sanginnslag i løpet av prekenen. Poeng i budskapet kan visualiseres gjennom bilder, dans eller andre uttrykksformer. Mulighetene er mange – og det åpnes for store lokale variasjoner og stor *fleksibilitet* når det gjelder prekenformer og virkemidler.

Prekenen kan avsluttes med «det lille Gloria»: «Ære være Faderen og Sønnen og Den hellige ånd, som var og er og blir én sann Gud fra evighet til evighet.»

Når det er naturlig, kan prekenen munne ut i stillhet til ettertanke, eventuelt ledsaget av meditativ instrumentalmusikk, før menighetens felles trosbekjennelse.

Ordningen åpner også for å legge inn en kort salme mellom prekenen og trosbekjennelsen.

Forløpet fra prekenens slutt og til salmen etter trosbekjennelsen må vurderes i et helhetsperspektiv. Følgende alternativer foreligger:

- a) Prekenen munner ut i stillhet til ettertanke, eventuelt ledsaget eller etterfulgt av meditativ instrumentalmusikk eller korsang. Da er det naturlig at salmen mellom prekenen og trosbekjennelsen faller bort, mens salmen etter trosbekjennelsen (ledd 15) blir stående.
- b) Prekenen etterfølges av korsang eller en salme. Hvis det synges en salme på dette punktet, kan trosbekjennelsen etterfølges av korsang (i stedet for salme under ledd 15).
- c) Prekenen etterfølges av trosbekjennelsen, og deretter en salme (ledd 15).

Salmen kan falle bort dersom trosbekjennelsen synges.

ledd 14 trosbekjennelse

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.11.

Menighetens trosbekjennelse kommer som et svar på bibellesningene og forkynnelsen.

Vår kirke har to oldkirkelige trosbekjennelser som er bygget opp på samme måte: tre trosartikler som nevner de grunnleggende fakta for hver av de tre personer i treenigheten. Den ene kalles den apostoliske trosbekjennelsen (Apostolikum) og den andre den nikenske trosbekjennelsen (Nikenum). Gjennom kirkens historie har disse to bekjennelsene hatt ulik funksjon. Apostolikum har vært trosbekjennelsen ved dåp. Det er den grunnleggende målestokken for troens innhold som dåpen bygger på. I messen har trosbekjennelsen, i tillegg til å angi de grunnleggende elementene i troens innhold, en lovprisende karakter. Lovprisningskarakteren gjør det også naturlig å synges denne teksten.

Det tradisjonelle er å bruke Nikenum i gudstjenesten. Slik har det også vært i vårt land. Kirkelige og liturgiske strømninger hos oss på 1800-tallet førte imidlertid til at Apostolikum fra og med Alterboken av 1889 ble gjort gjeldende som trosbekjennelse, ikke bare ved dåpen, men også i høymessen. Økumenisk sett er dette ikke det mest vanlige, men i de nordiske kirkene blir den apostoliske trosbekjennelsen mye brukt i høymessen. Det er likevel en tendens til at Nikenum blir stadig mer brukt.

I menighetens lokale grunnordning kan det fastsettes i hvilke typer gudstjenester og på hvilke dager i kirkeåret den apostoliske eller den nikenske trosbekjennelsen skal benyttes (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 64).

Dersom det er dåp, kan trosbekjennelsen utelates på dette stedet (ledd 14), siden forsakelsen og trosbekjennelsen er et fast ledd i dåpsliturgien. I stedet for å fremsi trosbekjennelsen kan det da synges en trosbekjennessalme, eller trosbekjennelsen kan synges.

Trosbekjennelsen ledes av en medliturg eller liturgen fra lesepulten, døpefonten eller et annet sted i korpartiet. Den som leder, vender seg mot alteret for å synliggjøre at vi bekjenner oss til den treenige Gud.

Vi bekjenner troen sammen med dem vi feirer gudstjeneste med, og alle andre som feirer gudstjeneste i den verdensvide kirke. Ved å bekjenne sammen bærer vi på en måte troen for hverandre.

ledd 15 salme

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.13.

Denne salmen kan falle bort dersom trosbekjennelsen synges. Men det er god grunn til å beholde både trosbekjennelsen og salmen. Salmen på dette stedet i gudstjenesten velges gjerne med tanke på at den skal være menighetens respons på tekstlesningene og prekenen. Den kan velges ut fra hovedtanker i prekenen for å understreke det vi har hørt. Den kan også være menighetens «svar» i form av bekjennelse og bønn, som en naturlig forlengelse av prekenen og som en bro til eventuell syndsbejknelse og forbønn.

II | 3 Særlige forhold i Ordets del

II.3.1 evangelieprosesjon

Evangelielesningen representerer på en særlig måte Kristi nærvær i gudstjenesten. Det kan tydeliggjøres ved at en benytter evangelieprosesjon ved lesningen av evangeliet (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 44). Dette er et liturgisk uttrykk for at Kristus kom til jorden og «tok bolig iblant oss» (Joh 1,14), og er midt iblant oss (Matt 18,20).

Mens menigheten reiser seg og synger et hallelujaomkved, bæres Tekstboken fra lesepulten og ned i midten av menigheten. To lysbærere kan gå på hver sin side av den som bærer boken, og slik ledsage Ordet både når Tekstboken bæres ned, når teksten leses, og når boken bæres tilbake (jf. Sal 105, 119 og Joh 8,12). Det er viktig at boken løftes høyt, og at alle bevegelsene er tydelige. Alle i menigheten må kunne følge med i det som skjer. Derfor må evangelieprosesjoner alltid tilpasses kirkerommet. Det må også sikres at menigheten hører det som blir lest, like godt som når det leses fra lesepulten eller prekestolen.

Noen foretrekker at den som leser, ikke går for langt ned i kirken, og leser evangeliet vendt mot menigheten. Andre ønsker å utnytte kirkerommet ved at den som

leser, går langt ned i kirken og vender seg fremover, for på den måten å være vendt mot menigheten.

Også når boken bæres tilbake, synger menigheten hallelujaomkvedet.

Prosesjonskors kan benyttes under evangelieprosesjonen. Det skal i så fall bæres fremst i prosesjonen, både på vei ned i menigheten og tilbake igjen.

II.3.2 tekstboken

Alle bibeltekstene som leses i hovedgudstjenestene, er samlet i *Tekstbok for Den norske kirke* (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 28). Tekstene er fra Det norske bibelselskaps oversettelse (Bibel 2011).

De tre tekstene som leses på en bestemt søndag i kirkeåret, er hentet fra:

- 1 Det gamle testamentet.
- 2 Det nye testamentet utenom evangeliene.
- 3 Et av de fire evangeliene i Det nye testamentet.

Tekstene er valgt med sikte på at de tematisk belyser hverandre. På noen dager er den tematiske sammenhengen mellom tekstene tydeligere enn på andre dager.

Det er også satt opp tekster for *merkedager og temadager*. (Se kapittel 6, side 6.12)

Temadager som ikke er knyttet til bestemte søndager i kirke :året

Dette er dagene for skaperverket, for kristen enhet, for rettferdighet og fred og for forfulgte. Ettersom disse temaene ikke er knyttet til bestemte søndager, gir det menighetene frihet til selv å velge hvilken søndag som skal knyttes til et av de angitte temaene. En kan også feire andre gudstjenester med spesielle tema, som Misjonssøndag, Bibeldagen, Diakoniens søndag og lignende, uten at det er satt opp bestemte tekster for disse.

Tekstboken inneholder også en *fortellingstekst* til hver søndag og helligdag. Dagens fortelling er enten en av de oppsatte lesetekstene for dagen eller en annen fortelling som passer til dagens preg. Det er lagt vekt på å finne fortellinger fra de ulike delene av bibelhistorien. Et register i Tekstboken gir en oversikt over alle fortellingstekstene, ordnet etter bibelhistorien.

Fortellingstekstene er satt opp først og fremst med tanke på gudstjenester beregnet på barn og familier, og andre spesielle gudstjenester. Da kan fortellingstekstene erstatte de oppsatte tekstene – og hele gudstjenesten kan bære preg av dagens fortelling. Noen av tekstene er så lange at det kan være naturlig å dele dem opp i gudstjenesten eller sammenfatte dem i en kortere gjenfortelling.

III. forbønn

I forbønnen løfter fellesskapet kirken og verden fram for Gud i takk og bønn. Forbønnen har sin plass mellom Ordet og nattverden i gudstjenestens ordning. Menighetens felles forbønn er en naturlig konsekvens av bibellesninger og forkynnelse. Den hører saklig sett sammen med Ordets del. Men med tanke på den vekt forbønnen har i gudstjenesten, er den skilt ut som egen hoveddel.

Allerede hos Justin Martyr (155 e.Kr.) fremgår det at forbønnen hadde sin plass etter prekenen og før nattverden.

III | 1 Forbønnsdelens struktur

Forbønnsdelen har denne grunnstrukturen:

- *Kunngjøringer* kan legges her eller et annet sted i gudstjenesten eller formidles på annen måte.
- *Synsbekjennelsen* kan følge etter samlingsbønnen eller komme her, som innledning til forbønnsdelen. Se veiledningen om synsbekjennelsens plassering, side 8.10.
- *Forbønn for kirken og verden*. Menigheten slutter seg til bønnen ved å synge eller lese et menighetssvar etter hvert bønneavsnitt.
- Som avslutning på forbønnen kan menigheten *minnes de døde og be for de sørgende*.
- *Menighetens takkoffer* kan tas opp som avslutning på forbønnsdelen eller under salmen som innleder nattverddelen.

III | 2 Forbønnsdelen – ledd for ledd

ledd 16 kunngjøringer

Se *Ordning for hovedgudstjeneste*, side 2.13.

Menigheten velger i sin lokale grunnordning om de vil ha kunngjøringer som fast ledd her eller et annet sted i liturgien (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 64). Det kan være helt mot slutten, i forkant av velsignelsen (ledd 24), eller etter de tre ganger tre bønneslagene, før utsendelsen (ledd 24). Når kunngjøringene er lagt til ledd 16, er tanken at menigheten oppfordres til å ta det som kunngjøres, med i den påfølgende forbønnen.

Når en avgjør om en vil ha kunngjøringer i gudstjenesten, og hvor de skal plasseres, må en ha klart for seg hva slags kunngjøringer det er tale om.

Noen eksempler:

- Kunngjøringer i ledd 16 bør være av en slik karakter at det er naturlig å følge dem

- opp i forbønnen. Det kan være presentasjon av nye medarbeidere, et spesielt prosjekt eller noe annet viktig i menighetens eller kirkens liv og virksomhet. Kunngjøringsdelen bør ikke være for omfattende. Det er viktig at det liturgiske forløpet fra preken til trosbekjennelse og salme, videre til eventuell syndsbekjennelse og forbønn, ikke blir brutt opp med for mange ord og beskjeder.
- Utdeling av fireårsbok og annet kan skje her. Presentasjon av konfirmanter og eventuelt andre grupper («minikonfirmanter», deltakere i et faseprogram i trosopplæringen, 50-årskonfirmanter osv.) er det også naturlig å gjøre under ledd 16. Når den aktuelle gruppen setter sitt preg på dagens gudstjeneste, kan det informeres om at gruppen er til stede, under ledd 1 Forberedelse (se Veiledning til hoveddelene i gudstjenesten, side 8.5).
  - Opplysninger om det som skal skje like etter gudstjenesten, kan formidles helt mot slutten, før velsignelsen, eller like etter de tre ganger tre bønneslagene. Dersom en ønsker å opplyse om noe som skal skje i løpet av kommende uke, kan dette være en naturlig plass – dersom en ikke valgte å gjøre det under ledd 16.
  - Kunngjøringer om det som skal skje i kommende uke, kan eventuelt formidles på et trykt gudstjenesteprogram eller på en egen folder som deles ut ved utgangen. Det kan vurderes om det som formidles skriftlig, eller som menigheten har fått informasjon om på annen måte, er nødvendig å gjenta muntlig i selve gudstjenesten.

syndsbekjennelse

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.7, 2.13 og 2.35–2.37.

Se mer om syndsbekjennelsen under Veiledning til hoveddelene i gudstjenesten, side 8.8.

Når syndsbekjennelsen kommer i forkant av forbønnen, kan det være naturlig å benytte både stillhet, løftesord og den korte takkebønnen (se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.38).

Som overgang til forbønnen kan melodien til forbønnens menighetssvar eller annen meditativ musikk fremføres.

17 forbønn for kirken og verden

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.13 og 2.45–2.65.

Forbønnen kan utformes lokalt, eller en kan bruke ferdig formulerte forbønner.

Emner for lokalt utformede forbønner er samlet i de fire første av disse fem temaområdene:

- 1 Jordens folk og nasjoner.
- 2 Vårt eget land og folk.
- 3 Den verdensvide kirke og kirken i vårt eget land.
- 4 Vår egen menighet, våre familier og stedet hvor vi bor.
- 5 Aktuelle hendelser.

Bønn for aktuelle hendelser kan tas inn i hvert av de fire første temaområdene, der det naturlig hører hjemme, eller det kan samles i et eget bønneavsnitt (punkt 5).

Både modeller for lokalt tilrettelagte forbønner og formulerte forbønner gir mulighet for aktuelle bønner utformet til den enkelte gudstjeneste. Også rubrikkene til

Litanier gir veiledning om hvordan aktuelle bønner kan innpasses.

vi minnes de døde og ber for de sørgende

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.15.

I liturgiteksten er følgende formulering valgt: «Vi reiser oss og minnes dem i vår menighet det er holdt gravferd for siden sist vi var samlet.»

Denne formuleringen kan tilpasses til det som er naturlig å si i den lokale menigheten. Formuleringen »som det er holdt gravferd for» er dekkende både for kremasjon og kistebegravelser. I noen menigheter hvor en har full oversikt over dem som er døde siden forrige gudstjeneste, kan det være naturlig å minnes «dem i vår menighet som er døde siden sist vi var samlet». Men dersom en ikke vet dette helt sikkert, bør en heller bruke formuleringen «dem i vår menighet som det er holdt gravferd for».

Formuleringen «siden sist vi var samlet» må også tilpasses lokale forhold, ut fra om det er en menighet med gudstjeneste hver søndag i samme kirke, eller om det er en menighet som har flere kirker, og det går lang tid mellom hver gudstjeneste i noen av dem.

En må også tenke gjennom hvordan en kan inkludere i minnehandlingen dem som er blitt borte på havet, eller som det av andre grunner ikke er holdt gravferd for.

ledd 18 menighetens takkoffer

Se »Ordning for hovedgudstjenesten«, side 2.15.

Takkofferet kan samles inn her eller under salmen som innleder nattverddelen.

Dersom takkofferet skjer her, kan det fremføres egnet instrumental- eller vokalmusikk. Ofringene kan skje i kirkebenkene eller ved at en går rundt alteret.

Det er opp til den lokale menigheten å velge om en skal benytte en av disse innsamlingsmåtene, eller om en skal variere i forhold til kirkeårstid og gudstjenestetyper (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 64). Å gå rundt alteret er mange steder kanskje mest naturlig på høytidsdager. Det kan også være aktuelt i gudstjenester med mange barn til stede. Da blir takkofferet en kjærkommen anledning til å røre på seg.

Når takkofferet tas opp i benkene, bæres offerposene fram til alteret. Liturgen tar imot dem og kan be en kort bønn. De som bærer fram offeret, kan bli stående fremme, vendt mot alteret, mens bønnen bes.

Om bønnene for takkofferet, se Veiledning til hoveddelene i gudstjenesten, side 8.57.

III | 3 Særlige forhold i forbønnsdelen

III.3.1 forbønnen som felles handling

Forbønnen skal i størst mulig grad være *lokalt forankret og forberedt*. Det er nødvendig med liturgisk bevissthet hos dem som utarbeider forbønnen. Alle som medvirker, gjør det på vegne av hele gudstjenestens fellesskap. Dette betyr at menighetens ulike stemmer og aldersgrupper bør synliggjøres og høres i valget av bønneemner og bønnespråk. Det skjer naturlig ved å *involvere* flere i forberedelsen og

gjennomføringen av forbønnen. Formene for deltakelse kan variere fra søndag til søndag med hensyn til både forberedelse og gjennomføring.

Forbønnen som *felles handling* kan i tillegg til ord skje ved bruk av lystenning, stillhet, bevegelser, vandringer og lignende. Deltakelse i handlinger og bevegelser forutsetter trygge rammer og informasjon. Ingen skal kjenne seg tvunget til å delta eller ekskludert ved å la være.

Samarbeid om forbønnen

Menigheten kan legge opp en plan for hvem og hvordan gudstjenestens forbønn skal planlegges. Dette delegeres til forskjellige grupper i menigheten, eller det kan etableres faste forbønnsgrupper. Når slike grupper velges ut, er det helt nødvendig å tenke representativt i forhold til hele menighetens sammensetning.

Det hører med til liturgens overordnede ansvar å lede forberedelsen og gjennomføringen av gudstjenesten (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 13), legge forholdene til rette og delegere oppgaver for å gjøre forbønnen til menighetens og fellesskapets bønn.

Det anbefales at forbønnen fortrinnsvis ledes av en medliturg som er «bønneleder». Dette kan være menighetens diakon eller en annen av gudstjenestens medliturger. Selvsagt kan også presten lede forbønnen, men en bør tenke gjennom hvordan en på best mulig måte kan trekke inn andre enn menighetens vigslede personer. Slik synliggjøres det på en særlig måte at forbønnen er hele fellesskapets bønn, og at det er «de helliges bønner» (Åp 5,8) som blir båret fram for Gud.

Alle kan bidra

Det bør i størst mulig grad legges til rette for at alle som ønsker det, kan bidra med bønneemner og konkrete forbønner. Dette kan skje ved bønnekasser og andre lokale ordninger. Ordning for hovedgudstjeneste gir også eksempel på hvordan bønnevandring kan legges til rette (se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.53 og Veiledning til hoveddelene i gudstjenesten, side 8.36).

Forbønnens sted

Forbønnen ledes fra lesepulten eller fra andre naturlige steder i rommet. Dette kan variere i forhold til gudstjenestens karakter og særpreg, men det er alltid viktig å ta hensyn til både lydmessige og visuelle forhold. Deler av forbønnen kan leses fra forskjellige steder for å tydeliggjøre at det er hele fellesskapets bønner som bæres fram.

Et naturlig *sted for lystenning* er kirkerommets inngangsparti. Slik får den enkelte mulighet til privat og stille bønn under gudstjenesten. Dersom lystenning benyttes under forbønnen, kan det, for å gjøre det synlig, være naturlig med et eget sted for lystenning også fremme i rommet.

III.3.2 til refleksjon under forberedelse av forbønner

- Vis varsomhet med hensyn til «dem»- og «vi»-formuleringer i bønnene. En god regel er å bytte ut «dem som» med «alle som».
- *Personvernet* må ivaretas. Det er godt å være tydelig og spesifikk, men ikke på

- bekostning av personvernet. Dette er særlig aktuelt dersom noen ber om forbønn for andre. Undersøk om dem det blir bedt for, ønsker at navnet skal nevnes, og om bønnen skal utformes så konkret at det er lett å gjenkjenne hvem det gjelder.
- *Språket* som benyttes, må oppleves inkluderende og forståelig for fellesskapet som sammen ber bønnen. Korte og presise formuleringer er alltid en fordel. Når barn deltar i utforming av gudstjenestens forbønn, er det særlig viktig at de får bruke sin egen måte å formulere seg på når de leser bønnene, og at de gjenkjenner sine egne formuleringer og sitt eget språk i bønner som andre leser.
  - I forbønnen må en *ikke benytte anledningen til å informere eller formane menigheten* om ulike saker. Hele bønnen skal i sin form rettes til Gud. Dersom det skal bes for saker, prosjekter og lignende som ikke alle i menigheten kjenner til, er det nødvendig å gi informasjon om det på forhånd.
  - En må vise varsomhet med hensyn til *personlige synspunkter* i konflikter, vektlegging av politiske standpunkter og lignende i fellesskapets forbønn.
  - *En trenger ikke ha alle bønneemnene med hver gang.* Noen emner kan tas med ut fra kirkeårstid og søndagens tekster, gudstjenestens særpreget og aktuelle hendelser lokalt og globalt, mens andre emner utelates. Som en hovedregel skal emnene alltid ha fokus både på kirken og verden – både på det nære og det fjerne.
  - Etter at forbønnen er forberedt, *kan det ha skjedd noe i lokalsamfunnet, menigheten, Norge eller verden ellers* som er av en slik karakter at det må tas med i gudstjenestens forbønn. Rett før den aktuelle gudstjenesten kan det være viktig at gudstjenestelederen og medliturgene sammen vurderer om noe må endres eller tilføyes i den forberedte forbønnen.

III.3.3 menighetssvar

Menigheten deltar i forbønnen ved å lytte til og slutte seg til bønnene, og uttrykker det ved å synge eller fremsi menighetssvarene som gjentas mellom avsnittene. Gjennom menighetssvarene blir enkeltbønnene som bes av medliturgene, til menighetens felles bønn.

Menighetssvarene kan hentes fra Liturgisk musikk, godkjente salmebøker, Den norske kirkes digitale gudstjenestebibliotek og eventuelt andre kilder.

Når en skal velge menighetssvar, er det mange hensyn å ta:

- Velg menighetssvar som er mest mulig *samlende* (lett å innøve, lett å delta i).
- Bruk *samme menighetssvar over lengre tid*, slik at menigheten kan gjøre seg kjent med det.
- Prøv å få til best mulig *samsvar* mellom forbønnen og menighetssvaret med hensyn til *innholdet*.
- Prøv å få best mulig *samsvar* mellom *den enkelte gudstjenestes klangbunn* (helhetlige karakter) og menighetssvaret.
- Sørg for at menighetssvaret blir mest mulig *inkluderende* i forhold til døve, blinde og andre funksjonshemmede. Det bør være *tekstlig* variasjon med hensyn til inkluderende språk: høre, se, ta imot, osv.
- Forsøk å få til best mulig *samsvar* mellom forbønnen og menighetssvaret med hensyn til *tone og lengde*. Et langt svar som «Å, Gud hør vår bønn» etter en kort bønn passer ikke. De lange svarene bør heller ikke synges for mange ganger.
- Tenk gjennom om det bør være *musikalsk overgang* fra bønn til menighetssvar, for eksempel en akkord mens siste del av bønnen leses, eller at medliturgen synger

avslutningen på enkeltbønner («Gud, vi ber») som intro til menighetssvaret.

III | 4 Alternativene til de enkelte ledd

syndsbekjennelse

Gjennomgang av alternativene, se i Veiledning til hoveddelene i gudstjenesten, side 8.16.

forbønn

I Temaområder

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.45–2.47.

Den innledende rubrikken i Ordning for hovedgudstjeneste (side 2.45) angir hvordan temaområdene kan være til hjelp for lokal utarbeiding av menighetens forbønn.

Også formuleringer i de ferdig formulerte bønnene (Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.54–2.65) kan benyttes og gi hjelp til utforming av lokalt utarbeidede bønner.

II Modeller for lokalt tilrettelagte forbønner

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.48–2.54.

forbønnsmodell 1 (følger temaområdene)

Denne modellen følger temaområdene. Stikkordene under de fire første temaområdene kan gi hjelp til å utforme forbønnen.

Når denne modellen benyttes, må en velge enten bønneemner eller fullstendig formulerte bønner gjennom hele forbønnen. Dersom en velger bønneemner, må det være god tid til stille bønn i hvert bønneavsnitt, slik at den enkelte får tid til å formulere sine personlige bønner ut fra temaet. Dersom det formuleres ferdige bønner, kan stille bønn utelates.

forbønnsmodell 2 (lystenning)

Den innledende rubrikken (Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.50) viser hvordan denne modellen kan brukes.

Velg et passende menighetssvar mellom bønnene. Eventuelt kan en lese to bønneavsnitt og deretter svar, osv.

Hvert bønneavsnitt blir bedt av en eller flere medliturger, helst av dem som har vært med på å utforme bønnene. Lysene kan tennes enten av den som ber bønnen, eller en annen.

forbønnsmodell 3 (salme)

Den innledende rubrikken (Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.50) viser hvordan denne modellen kan brukes, og gir forslag til salmer som kan benyttes.

Velg en salme som passer til gudstjenestens særpreg og tema. De som forbereder forbønnen sammen, kan gå gjennom salmen vers for vers og notere passende bønneemner, eventuelt fra listen med temaområder. Ut fra bønneemnene kan det utformes noen bønner som leses av medliturger, helst av dem som har vært med på å

utforme bønnene. Menigheten synger versene mellom bønneavsnittene.

forbønnsmodell 4 (fire himmelretninger)

Den innledende rubrikken (Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.51) gir en kortfattet angivelse av hvordan denne modellen kan brukes.

Hvert bønneavsnitt leses av en eller flere som deltar i gudstjenesten, helst av dem som har vært med på å utforme bønnene. Menighetens står under bønningen, slik det er angitt i rubrikken. En kan gjerne informere om at de som ønsker det, kan bli sittende, slik at ingen føler seg tvunget til å delta i bevegelsene.

Der det av praktiske årsaker er vanskelig å reise seg og snu seg i himmelretningene, kan det tenkes lys som markerer retningene, på lysgloben eller på et annet lystenningssted.

forbønnsmodell 5 (bønnevandring)

Den innledende rubrikken (Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.53) gir en kortfattet angivelse av hvordan denne modellen kan brukes.

Bruk god tid til å forberede bønnevandringen sammen med alle medarbeiderne i gudstjenesten. Andre stasjoner kan brukes i stedet for eller i tillegg til noen av dem som er nevnt i Ordning for hovedgudstjeneste (side 2.53). Her vil blant annet gudstjenestens særpreg og tema, kirkeårstid og de medvirkendes alder være retningsgivende.

Ta utgangspunkt i kirkerommet og vurder hvor det kan plasseres stasjoner, og hvilke muligheter det er for å bevege seg i rommet. Spre stasjonene over så store deler av rommet som mulig. Sørg for at ikke for mye skjer fremme ved alteret, og la det være tilstrekkelig avstand mellom stasjonene, slik at en unngår å forstyrre hverandre.

Ikke velg flere stasjoner enn det er mulig å gjennomføre på en tilfredsstillende måte, ut fra antall medarbeidere ved stasjonene og mennesker som deltar i gudstjenesten.

På stasjonen hvor det er anledning til å skrive personlige bønner, kan det i tillegg til en «bønnekrukke» stå en «takkekrukke». Slik kan menigheten få anledning til å skrive konkrete takkebønner som kan bæres fram til alteret når bønnevandringen er slutt.

Hvorvidt det skal være skriftemål som en stasjon i bønnevandringen, må vurderes ut fra lokale forhold. Det må gis god informasjon om denne ordningen, slik at menigheten er godt kjent med hva den innebærer. Eventuelt skriftemål i bønnevandringen forutsetter også at rommet er egnet til det. Stasjonen må være skjermet i forhold til andre stasjoner og bevegelser, slik at skriftemålets personlige og private karakter kan ivaretas på best mulig måte.

Gi menigheten god informasjon på forhånd i innbydelsen til gudstjenesten, i velkomstordene ved åpningen og/eller i et gudstjenesteprogram. Det må understrekes at vandringen er et tilbud, og at en gjerne kan bli sittende.

Bønnevandringen kan skje under forbønningen i gudstjenesten, eventuelt samtidig med nattverdmåltidet. Bønnevandringen kan også utvides til å bli en egen vandregudstjeneste.

Underveis i vandringen kan det være musikk, gjerne en veksling mellom instrumentalmusikk og sang, enten korsang eller solosang.

III Formulerte bønner

Se *Ordning for hovedgudstjeneste*, side 2.54–2.65.

forbønn 1

I denne forbønnen legges det ikke opp til utforming av lokale bønner. Men siden bønneformuleringene er så konkret og knapt formulert, vil de nettopp kunne oppleves tydelige og aktuelle i forhold til kirkens liv og diakonalt engasjement, både lokalt og globalt.

forbønn 2 og 3

Disse forbønnene åpner for lokalt utformede bønner i hvert av de fire avsnittene. Velg ut fra gudstjenestens særpreg, søndagens tekster, dagens offerformål eller aktuelle hendelser i menigheten eller samfunnet i det eller de avsnittene hvor det er naturlig å utforme bønner. Forsøk å velge samme språklige stil som i den formulerte bønningen.

forbønn 4

Denne trinitarisk oppbygde forbønnen har en stil og et innhold som gjør den særlig anvendelig i gudstjenester hvor store barn og ungdommer deltar. Den inngår også, i lett revidert form, i *Ordning for dåp i egen gudstjeneste*.

litanier

Et litani er en spesiell bønneform som består av korte og intense bønner, ut fra en situasjon preget av nød eller skyld. Bønnene er som regel ikke mer enn én setning, som veksler med et fast menighetssvar. Det finnes flere ferdig utskrevne litanier, men det er også enkelt å lage nye bønner, enten som selvstendige bønner, eller i kombinasjon med et ferdig litani. Menighetssvaret kan være «Kyrie eleison» eller «Herre, miskunne deg».

Litani kan benyttes både i gudstjenestens samlingsdel og i forbønnsdelen. Mens det i samlingsdelen kan ha karakter av lovprisning og tilbedelse, og også kan uttrykke nødrop fra skaperverket og mennesker i nød, er det naturlig at litaniet i forbønnsdelen har en tydelig karakter av forbønn.

Litaniet (*Ordning for hovedgudstjeneste*, side 2.62) er det tradisjonelle litaniet i vår kirke. Det ble utformet av Martin Luther, på grunnlag av helgenlitaniet fra middelalderen. Lenge var dette det eneste litaniet. Det ble derfor omtalt i bestemt form, og har hos oss særlig vært knyttet til fastetiden og bots- og bønnedag.

Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.65, gir anvisning om hvordan lokalt utformede bønner, og stille bønn, kan innpasses i litaniet.

Fredslitaniet (*Ordning for hovedgudstjeneste*, side 2.61) kan også danne mønster for utforming av aktuelle bønner, som kan erstatte enkelte eller alle bønnene.

Litaniene anbefales til bruk i fastetiden, men kan også benyttes ellers i året i gudstjenester hvor det måtte passe.

IV. nattverd

Dåp og nattverd er vår kirkes to sakramenter. Et sakrament er en hellig handling hvor Gud ved synlige midler gir oss sin nåde. Brød og vin er nattverdens synlige midler. Ordene som sies i nattverdliturgiens ordning, tydeliggjør at Kristus er virkelig til stede. Det er hans legeme og blod, «som han gav til soning for alle våre synder», vi mottar når vi spiser og drikker.

Dette måltidet har flere betegnelser. Til sammen gir de oss en bred forståelse av måltidets dype innhold og store motivrikdom.

Ordet *nattverd* betyr «kveldsmåltid» og har navn etter det siste måltidet Jesus holdt med disiplene sine. Innenfor rammen av dette måltidet fremsa han en takkebønn, delte brød og vin med disiplene og oppfordret dem til å gjenta handlingen når de møttes.

Minnemåltid er en betegnelse som tar direkte utgangspunkt i Jesu ord: «Gjør dette til minne om meg.» I bibelsk språkbruk handler dette ikke bare om å minnes noe som skjedde en gang i fortiden. Ved påminnelse om det som skjedde, blir fortiden nærværende i vårt liv. *Anamnese* (= påminnelse, ihukommelse) handler om at vi blir minnet om det Jesus gjorde da han gav sitt liv for oss. Det handler også om å minne Gud om «den nye pakt» (Luk 22,20) som han opprettet gjennom Jesu frelsende offer, og som vi feirer i nattverden. Ved å vise til dette ber vi Gud om å komme i hu sin barmhjertighet og nåde (Sal 25,6) ut fra forsoningen i Jesus Kristus. Ikke bare nattverden, men også prekenen og gudstjenesten som helhet handler om denne påminnelsen. Av dette følger vissheten om at Gud er nær oss med sin frelse og fred, med sin tilgivelse og med sin kraft og utfordring til å leve vårt liv i tjeneste for Gud, for vår neste og for hele skaperverket.

Eukaristi kommer av det greske ordet for takk. Det er en betegnelse som viser til at nattverden også er en takk til Gud for alle hans velgjerninger mot oss, først og fremst for frelsen i Kristus. Dette preger hele vår gudstjenestefeiring og kommer tydeligst til syne i nattverdbønnen (*eukaristibønnen*). I nattverdbønnen takker vi også for det kommende måltidet i Guds rike, der alt skal bli nytt.

Brødsbrytelse ble tidlig brukt som navn på hele nattverdhandlingen, med utgangspunkt i Jesu handling: «Mens han satt til bords med dem, tok han brødet, bad takkebønnen, brøt det og gav dem» (Luk 24,30). Dette var så gjenkjennelig for disiplene at de siden rett og slett kalte nattverden brødsbrytelsen (Apg 2,42).

Kommunion (av latin *communio* = fellesskap) er en betegnelse som understreker at som måltid skaper nattverden fellesskap, først og fremst med Kristus, som er virkelig til stede sammen med oss i brødet og vinen. Måltidet skaper også fellesskap med andre mennesker, ikke bare med de andre som deltar i gudstjenesten, men med hele den verdensvide kirke.

IV | 1 Nattverddelens struktur

Nattverddelen har denne grunnstrukturen:

- *Salme* – takkofferet kan samles inn her eller under siste ledd i forbønnsdelen (ledd 18).
- *Forberedelsen av måltidet*.
- *Takksigelse og bønn* (eukaristibønn) som innbefatter Jesu innstiftelse av måltidet, og munner ut i Fadervår.
- *Fredshilsen*.
- *Brødsbrytelse* som valgfritt ledd før menigheten synger Du Guds Lam (Agnus Dei).
- *Nattverdmåltidet*, som avsluttes med tilsigelsesordene og takkebønn.

«Nattverdordning for særlige anledninger» (Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.79) gir flere muligheter til innstramming. Denne ordningen kan brukes i hovedgudstjenester særlig tilpasset barn og unge, og på temagudstjenester. Den kan ikke benyttes i høymessen.

IV | 2 Nattverddelen – ledd for ledd

Liturgen leder nattverdfeiringen. En liturg som er ordinert prest, bærer messehagel. Liturgen kan assisteres av en eller flere medliturger som er med under forberedelsen av måltidet og utdelingen (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 31 og 36).

En medliturg kan fremsi deler av nattverdliturgien (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 37). Disse delene er forbeholdt liturgen: den innledende hilsenen (prefasjonsdialogen), innstiftelsesordene (og det å løfte brød og vin i tilknytning til dem), fredshilsenen (første del) og tilsigelsesordene («Den korsfestede og oppstandne ...»).

ledd 19 forberedelse av måltidet

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.16

Brødet (brødesken) og vinen (vinkannen) kan settes på et sidebord fremme i kirken eller på alteret før gudstjenesten begynner, eller to medliturger kan bære det inn under inngangsprosjon og sette det på sidebordet eller på alteret. Dersom nattverdelementene er plassert på et sidebord, henter medliturgene brødesken og vinkannen derifra og gir det til liturgen. Som en synlig forberedelse til måltidet heller liturgen vin i kalken og legger brød på disken. Denne handlingen skal også gjøres når kalken og disken står på alteret fra gudstjenestens begynnelse. Også dette kan gjøres sammen med en eller flere medliturger.

Takkoffer som eget ledd (ledd 18) eller under forberedelsen av måltidet (ledd 19)

Menigheten kan velge om en vil ha en fast ordning eller variere stedet for innsamling av takkofferet i forskjellige typer hovedgudstjenester. En begrunnelse for å velge takkoffer som eget ledd før nattverden kan være et ønske om å unngå for tett sammenheng mellom takkofferet og nattverden.

Begrunnelsen for å ha takkoffer under forberedelsen (ledd 19) og bære det fram

samtidig med uinnvidd brød og vin, har sin bakgrunn i oldkirkelig og økumenisk tankegang, hvor begge deler blir sett på som takkoffer. Gavene vi har mottatt fra skaperverket, bæres fram for Gud. Så får vi tilbake ikke bare brød og vin, men Jesu legeme og blod, og pengegavene velsignes til beste for vår nødlidende neste og til Guds rikes fremme.

Bønn etter frembæringen

De to bønnene som er satt opp under ledd 18 og 19, kan begge benyttes etter at brødet er lagt på disken og vinen helt i kalken. Begge kan også benyttes dersom takkofferet blir båret fram samtidig med brødet og vinen. Den siste av dem (i ledd 19) passer ikke som en bønn bare for takkofferet. Det er grunnen til at bønnene er plassert i hvert sitt ledd. Som det fremgår av rubrikken, kan også andre bønner benyttes, eller en kan velge å dekke alterbordet uten en bønn i tilknytning til dette. Da går en direkte fra salmen til Hilsen (Prefasjonsdialog).

ledd 20 takksigelse og bønn

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.16–2.18.

Måltidets teologiske innhold kommer til uttrykk først og fremst her. I nattverdbønnen sammenfatter vi også vår takknemlighet for Guds velgjerninger overfor verden og sitt folk. Høydepunktet i denne Guds handling er knyttet til Kristi soningsverk, som vi får del i gjennom nattverdens gaver.

Strukturen i dette leddet

Oppbyggingen av nattverdbønnen (eukaristibønnen), som har mye til felles med gamle jødiske måltidsbønner, er kjent fra kristent menighetsliv helt fra rundt 200 e.Kr.:

- 1 Hilsen Prefasjonsdialog.
- 2 Innledende lovprisning (prefasjon), som enten er fast, eller som varierer med kirkeåret.
- 3 Hellig Sanctus, som er et lovprisende høydepunkt i gudstjenesten, hvor hele menigheten gir sin tilslutning til lovprisningen og bryter ut i jubel over Guds storhet.
- 4 Lovprisning av den treenige Gud.
- 5 Påkallelse av Den hellige ånd over både gavene og menigheten.
- 6 Jesu innstiftelse av nattverden.
- 7 Påminnelse (anamnese), som understreker at Jesu lidelse og død fortsatt gjelder – dialogen knyttet til «Stort er troens mysterium» i ordningen inngår i dette.
- 8 Forbønnsdel hvor menigheten ber om Guds nærvær i fellesskapet.
- 9 Fadervår, som hele menigheten fremsier eller synger i fellesskap.

Hilsen Prefasjonsdialog

Nattverddelen innledes med en hilsen:

L | Herren være med dere.

M | **Og med deg være Herren.**

Dette har lang tradisjon i den kristne gudstjenesten. Hilsenen fortsetter med en

vekselsang som understreker nattverden som takkemåltid (eukaristi). Menigheten svarer på liturgens oppfordring til å takke Herren ved å uttrykke at dette er den verdige og rette måten å samles om Herrens bord på.

Innledende lovprisning Prefasjon

Se Ordning for hovedgudstjeneste («Kirkeårsprefasjoner», side 2.67–2.70) og prefasjoner til noen av nattverdbønnene, side 2.71–2.78.

Det er fem nattverdbønner å velge mellom (A–E).

Se omtale av hver av dem i avsnittet «Alternativene til de enkelte ledd», side 8.57.

Nattverdbønnene gir uttrykk for vår kirkes lære om nattverdets innhold. Til sammen gir de fem alternativene uttrykk for en rik bibelsk motivfylde. I tråd med økumenisk praksis er alle nattverdbønnene rettet mot Faderen, ikke mot Sønnen. Dette er en endring i forhold til gudstjenesteordningen av 1977.

Alle nattverdbønnene begynner med en *innledende lovprisning*. Liturgen messer eller fremsier en kirkeårsprefasjon eller den aktuelle nattverdbønnens innledende lovprisning. Grunntonen her er takk og lovprisning, som menigheten slutter seg til med «samstemmig jubel» og tilbedelse.

Hellig Sanctus

Sammen med alle Guds engler, sammen med alle dem som gikk foran oss i pilegrimstoget, sammen med alle som samles i andre kirker og kirkesamfunn, i vårt eget land og i hele verden, stemmer vi i den store lovsangen: «Hellig, hellig, hellig er Herren Sebaot. All jorden er full av din herlighet.» I lovsangen knyttes himmel og jord sammen. Først synger vi sammen med englene (serafene) som en dag for mer enn 2700 år siden overasket Jesaja i tempelet i Jerusalem. Han så «Herren sitte på en høy og mektig trone (...). Serafer stod omkring ham. (...) De ropte til hverandre: «Hellig, hellig, hellig er Herren Sebaot.» (Jes 6,1–3). Også i Johannes Åpenbarings skildring av tilbedelsen i himmelen synger himmelske skapninger det trefoldige «hellig, hellig, hellig» natt og dag uten stans (Åp 4,8).

Deretter synger vi sammen med de menneskene som hyllet Jesus da han red inn i Jerusalem på et esel: «Hosianna! Velsignet være han som kommer i Herrens navn ...» (jf. Joh 12,12–14; Matt 21,1–11; Sal 118,26).

I Sanctus priser vi sammen med englene Guds herlighet. Deretter lovpriser vi Frelserens komme den gang, nå i nattverdets brød og vin og i hans gjenkomst.

Nattverdbønn med innstiftelsesordene Verba

Etter Hellig Sanctus fortsetter nattverdbønnen med en lovprisning av den treenige Gud. I denne delen av bønningen inngår også *påkallelse av Den hellige ånd*. Det bes om at Den hellige ånd må komme over menigheten og nattverd gavene (brød og vin).

Den norske kirke har ikke tidligere hatt *epiklese* (gresk betegnelse som betyr «påkallelse») i ordningen for høymessen. Men det har vært med i ordningen for nattverd utenom høymessen (1977) og som et kan-ledd i Familiemessen. Påkallelse av Den hellige ånd, både over menigheten og nattverd gavene, har vært med i nattverdbønnen helt fra de tidligste tider i kirkens historie. I luthersk tradisjon ble

nattverdbønnen sterkt beskåret, ikke minst for å gi innstiftelsesordene den helt sentrale plassen i bønnen. Men i fornyelse og restaurering av de klassiske nattverdbønnene i forrige århundre ble epiklesen hentet inn igjen i flere og flere kirker. I dag har de fleste kirkesamfunn, også de lutherske, inkludert epiklesen i sine nattverdbønner.

Epiklesen er plassert *før* innstiftelsesordene, i samsvar med en lang vestlig – og luthersk – tradisjon. Intensjonen med dette er dels å la det bønneaspektet ved nattverden som ligger i påkallelsen av Ånden, prege en større del av nattverdbønnen, dels å gi *innstiftelsesordene* en sentral og avgjørende plass i nattverdliturgien.

Innstiftelsesordene Verba

Jesu ord fra det siste måltidet sammen med disiplene gjentas hver gang vi feirer nattverd. At disse ordene hadde den helt sentrale plassen i nattverdfeiringen allerede i de første kristne menighetene, går tydelig fram av det Paulus skriver om nattverden i det første brevet til korinterne. Både i 1 Kor 11,23–25 og i evangeliene (Matt 26,26–28; Mark 14,22–24; Luk 22,19–20) finner vi innstiftelsesordene gjengitt, stort sett med samme ordlyd.

Ifølge luthersk forståelse har innstiftelsesordene to funksjoner. Den ene er rettet mot selve elementene. Det skjer en innvielse (konsekrasjon) av elementene. Slik blir brød og vin bærere av Jesu legeme og blod: «Dette er min kropp ...», «Dette er mitt blod ...» Mens ordene sies, eller etter at hver del av innstiftelsesordene er lest, løfter liturgen først brødet, deretter vinen. Slik synliggjøres også i handling at her er Kristus fullt og helt til stede, i brødet og vinen. Den andre funksjonen er forkynnelse av løftet som knytter seg til nattverden: «Dette er min kropp som gis for dere.» «Denne kalk er den nye pakt i mitt blod, som utøses for dere så syndene blir tilgitt.»

Jesu oppfordret disiplene til å feire nattverdmåltidet om og om igjen. Oppfordringen gjelder også oss: «Gjør dette til minne om meg!» Vi minnes og påminnes om hva Jesus har gjort for oss. Dialogen som innledes med «stort er troens mysterium», minner oss om at Jesu lidelse og død fortsatt gjelder.

«Kristus døde. Kristus stod opp. Kristus skal komme igjen», kan menigheten si – og fortsette med lovprisningen: «Ham være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden.»

Fadervår

Fadervår har vært en viktig del av nattverdliturgien helt fra første stund i den kristne menighet. Våre gudstjenesteordninger har til nå fulgt Luthers plassering av denne liturgien – i Luthers «Deutsche Messe» (gudstjenesteordning på tysk) ble den plassert like før innstiftelsesordene. I Ordning for hovedgudstjeneste kommer Fadervår etter innstiftelsesordene, slik det har gjort fra kirkens første tid, som et viktig ledd i forberedelsen til altergangen.

I nattverdliturgien kan Fadervår sies å ha tre funksjoner:

- 1 Fadervår er *bordbønnen*. «Gi oss i dag vårt daglige brød» knytter an ikke bare til det brødet vi trenger rent fysisk, men også til nattverdrødet.
- 2 Fadervår er *syndsbekjennelse*. «Forlat oss vår skyld» er en god syndsbekjennelse å be like før en går til Herrens bord.
- 3 Fadervår er *selvprøvelse*. «Som vi òg forlater våre skyldnere» gir anledning til å tenke etter hvordan en har det i forhold til sine medmennesker.

Fadervår kan *synges* eller *leses* av alle i fellesskap. Hvorvidt den skal synges eller leses, kan variere. Her kan type hovedgudstjeneste og gudstjenestens særpreg være bestemmende. I alle menigheter er det noen som er mest fortrolige med at den leses, mens andre aller helst vi synge den. Det kan være riktig å ta hensyn til begge disse gruppene.

Dersom det er både dåp og nattverd i hovedgudstjenesten, kan det være en god løsning å lese bønnen under dåpen og synge den under nattverden. Dersom en ønsker å ha Fadervår det ene eller det andre stedet, kan den utelates under dåpen (jf. rubrikk i Ordning for dåp i hovedgudstjenesten: «Dersom det er nattverd i gudstjenesten, kan Fadervår falle bort her.»)

Menigheten kan velge mellom tre versjoner av Fadervår: Vår Far (bibeloversettelsen 2011), Fader vår (bibeloversettelsen 1978/1985) eller Fader vår (bibeloversettelsen 1904/1938). Den siste versjonen ble brukt i 1920-liturgien. En del menigheter i Nord-Norge fortsatte å bruke den også etter liturgirevisjonen i 1977. Det er åpnet for at en kan fortsette med denne versjonen, dersom det er menighetens ønske.

Mange kirkesamfunn bruker i dag ofte flere enn to tekstformer for Fadervår, så vår situasjon er ikke uvanlig. Men hvilken versjon av Herrens bønn som skal benyttes i hovedgudstjenesten, kan være et av de vanskeligste valgene å ta. For mange vante kirkegjengere kan det være for tidlig med en endring, mens andre kan oppleve den nyeste oversettelsen som en berikelse. Her må en gi seg tid – og la mange få delta i samtalen før avgjørelsen tas. Et viktig moment er menighetens trosopplæring. Den versjonen av Herrens bønn som benyttes der, må barna kunne kjenne igjen når de går til gudstjeneste. Et annet moment er det folkekirkelige aspektet, muligheten for gjenkjennelse for alle dem som ikke går så ofte til gudstjeneste.

I gudstjenester som har deltakere med ulik etnisk bakgrunn og nasjonalitet, kan en noen ganger oppfordre alle til å be Fadervår på deres eget morsmål.

ledd 21 nattverdmåltidet

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.18–2.21.

Fredshilsen Pax

I urkirken hilste de troende hverandre med «kjærlighetens kys» (1 Pet 5,14). Den tilhørende fredshilsenen ble etter hvert vanlig i kirkens nattverdliturgi eller like før denne liturgien. Leddet er hentet inn igjen i vår gudstjenesteordning ved at det mellom nattverdbønningen og selve måltidet utveksles en fredshilsen mellom liturgen og menigheten.

Den gamle liturgiske tradisjonen med at også gudstjenestedeltakerne utveksler fredshilsen, er de siste tiårene blitt mer og mer vanlig i mange kirker i verden. Dette er det også anledning til i Den norske kirkes hovedgudstjeneste, jf. rubrikken til dette leddet:

For en mer utførlig fredshilsen, se Veiledning til hoveddelene i gudstjenesten.

I andre del av denne fredshilsenen kan liturgen eller en medliturg føye til:

L/ML | La oss hilse hverandre med et tegn på fred.

Menigheten hilser hverandre med håndtrykk og kan si «Guds fred» eller lignende ord.

Slik kan gudstjenestedeltakerne uttrykke fellesskap i menigheten og vilje til å leve i forsoning og fred med hverandre. Formuleringen «La oss hilse hverandre med et tegn

på fred» er valgt for at ikke noen skal kjenne det som en tvang å måtte si «Guds fred» til den som står ved siden av en i kirkebenken. Det kan gjøres med andre ord eller uten at en sier noe i det hele tatt – bare med et enkelt håndtrykk.

Noen kan synes at også et håndtrykk i liturgisk sammenheng er fremmed og problematisk. Slike hensyn må menighetsrådet ta stilling til når de skal ta beslutning om bruk av siste del av fredshilsenen (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 64).

Brødsbrytelse

Vi vet ikke så mye om hvordan brødbrytelsen foregikk i de første kristne menighetene. Men at det var en viktig handling i messen er det ingen tvil om. Fra den aller første tid i kirkens historie fram til en på 800-tallet begynte å bruke oblater, var det vanlig å bryte brødet som en handling som var synlig for hele menigheten.

Dette er et valgfritt ledd, men uttrykker det bibelske begrepet om nattverd som brødsbrytelse med ord fra 1 Kor 10,16–17. Skal dette leddet fungere godt, kan det være behov for å bruke en større oblat eller et større nattverdrød.

Du Guds Lam Agnus Dei

Liturgen kan si: «Kom, for alt er ferdig» – enten før eller etter «Du Guds Lam» blir sunget. I det første tilfellet går menigheten fram til nattverd mens de synger dette liturgiske leddet, i det andre tilfellet går de fram først etter at å ha sunget «Du Guds Lam».

Sangen «Du Guds Lam» bygger på Joh 1,29, hvor døperen Johannes peker på Jesus og sier: «Se, Guds Lam, som bærer bort verdens synd!» Sangen kom tidlig inn i kirkens liturgi, først i Østkirken, hvor den ble sunget ved brødsbrytelsen. Fra 700-tallet var den en fast del av nattverdliturgien i så å si hele kirken. Sangen fikk etter hvert stor betydning som en hyllingssang til Kristi nærvær i sakramentet. Fra begynnelsen av sang en «miserere nobis» (miskunne deg over oss) i alle tre leddene i sangen. På 1000-tallet begynte en å synge «dona nobis pacem» (gi oss din fred) som avslutning på tredje gangs gjentakelse.

I den lutherske kirke har Agnus Dei vært sunget både av koret på latin under nattverdmåltidet og av menigheten på deres eget språk, enten like før måltidet eller samtidig med at en gikk fram for å ta imot Jesu legeme og blod. Den har også vært sunget som salme, slik vi kjenner den i Nicolaus Decius' versjon fra 1522, med Landstads norske tekst: «O Guds Lam uskyldig» (NoS 148).

Tidligere har vi i den norske høymessen sunget: «Du Guds Lam, som *bar* all verdens synder.» Nå synger vi: «Du Guds Lam, som *bærer* verdens synder», slik den synges i de fleste kirker i verden. Helt siden dette leddet ble innført i liturgien, har presensformen vært brukt, også Luther beholdt den formen. I nattverdliturgien er det en form for opphevelse av tid og rom i et evig nå. Dette er nattverdens mysterium. Vi synger med Guds «menighet i himmelen og på jorden», blir minnet om fortidens avgjørende hendelser («I den natt da han ble forrådt, tok han et brød ...») og ser fremover mot å «samles hos deg i ditt fullendte rike».

Utdeling

Se om utdelingsmåter i Alminnelige bestemmelser, punkt 35, og i avsnitt IV.3, «Særlige forhold i nattverddelen», side 8.51.

Liturgen deler ut brødet. En medliturg kan dele ut vinen

Barn kan delta som medliturger også under nattverden, for eksempel ved å bære fram elementene. Medliturger som deler ut vinen (og i noen tilfeller brødet), skal *normalt* ha oppnådd religiøs myndighetsalder (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 72). Denne hovedregelen skal ivareta hensynet både til dem som mottar nattverd, og til dem som deler ut, slik at alle kan oppleve at det skjer på en trygg og god måte, også om det skulle oppstå uvanlige situasjoner ved utdelingen.

Betegnelsen *normalt* åpner for at det ved gitte anledninger kan være aktuelt å benytte nattverdutdelere som er yngre enn 15 år. De foresatte må være spurt om dette og bestemme om barnet deres kan ta på seg en slik oppgave. Det er soknepresten, som leder for menighetens gudstjenesteliv, som godkjenner nattverdmedhjelpere (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 72).

Det er viktig at alle nattverdmedhjelpere får nødvendig innføring i oppgaven, og hjelp til å utføre den med trygghet og respekt.

Dersom det er mange til stede i gudstjenesten, kan det være nødvendig med *flere utdelingssteder*. Da vil også medliturger dele ut brød. Liturgen som har hovedansvaret for hele nattverdfeiringen, delegerer da denne oppgaven til en eller flere medliturger. Den som får i oppgave å dele ut brødet, bør være en erfaren nattverdutdeler.

De som ønsker å motta velsignelse i stedet for nattverd, kan si fra om det, eller vise et tegn på det ved å legge høyre hånd på venstre skulder. For små barn er det foreldrene eller en annen voksen som de går sammen med til nattverdbordet, som sier fra om de skal ha nattverd eller velsignes.

Sang og musikk under utdelingen

Under utdelingen kan det synges en eller flere salmer, det kan være korsang eller egnet instrumentalmusikk. Dette kan variere fra gudstjeneste til gudstjeneste, alt etter gudstjenestens type og preg, blant annet ut fra dag og tid i kirkeåret. Det kan også variere fra menighet til menighet ut fra ulike sang- og musikkultur. Noen ganger passer det med jublende lovsang, andre ganger kan det være mer meditativ sang eller musikk. Noen ganger kan det synges flere korte lovsanger og omkved (f.eks. Taizé-sanger) under måltidet. Andre ganger kjennes det riktig å bare ha stillhet.

Også denne delen av gudstjenesten må planlegges godt. Det er ikke bare å sette opp et par salmer på salmetavlen og regne med god sang. Selv om en oppfordrer menigheten til å ta med seg salmebøkene når de går fram til nattverd, er det mange som ikke gjør det. Derfor må det være velkjente sanger som synges særlig i første del av nattverdmåltidet. Erfaringen fra mange menigheter er at de mest kirkevante går først fram til nattverdbordet. Det er også de som er mest vant med å synge salmer. Det kan derfor bli ganske svak og usikker sang når bare noen få sitter igjen i kirkebenkene. En løsning kan være å spille et lengre forspill til den første salmen, og la fellessangen begynne når de nattverd gjestene som gikk først fram, er tilbake på plassene sine. En annen løsning er å oppmuntre noen med god sangstemme til å gå fram mot slutten av nattverdutdelingen.

En forsangergruppe vil også kunne bidra til at salmesangen under måltidet fungerer på en god måte. Dersom det er kor med i gudstjenesten, kan de gjerne synge først under altergangen, og deretter være forsangere på en eller flere salmer eller lovsanger som menigheten synger med på.

Mange steder kan det bli en pause etter at menigheten har mottatt nattverd og er kommet tilbake til kirkebenkene. Det er når presten og en annen nattverdutdeler gir hverandre brødet og vinen til slutt, med alles øyne rettet mot seg. Her kan en overveie

om det ville være bedre om de gav til hverandre først, mens menigheten var på vei til utdelingsstedet. Noen av våre søsterkirker har denne ordningen fordi det er en god, praktisk løsning med utgangspunkt i Jesu ord da han sendte ut disiplene: «Gi som gave det dere fikk som gave» (Matt 10,8). Uansett hvilken praksis som benyttes, er det viktig å avtale hvordan liturgen og en annen nattverdudteler (når det er flere utdelingssteder: den som deler ut brødet, og den som gir vinen) gir hverandre brød og vin.

Tilsigelsesordene

Etter utdelingen hilser liturgen menigheten med følgende ord:

«Den korsfestede og oppstandne Jesus Kristus
har nå gitt oss sitt hellige legeme og blod
som han gav til soning for alle våre synder.»

Menigheten kan slutte seg til ved å si sammen med liturgen:

«Han styrke oss og holde oss oppe i en sann tro til det evige liv.»

Tilsigelsesordene oppsummerer på en klar og tydelig måte hva nattverdmåltidet handler om.

ledd 22 måltidets avslutning

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.20–2.21.

Takkebønn

Måltidet avsluttes med en bønn som bes av liturgen eller en medliturg. I noen av bønnene kan alle be høyt med i den avsluttende delen av bønnen.

Takkebønnen peker både tilbake på måltidet en nettopp har vært med på, og på gudstjenestens fortsettelse i hverdagen. Siste del av bønnen kan ha motiver som dreier seg om tjeneste og misjon, kjærlighet og håp.

En kan velge en av de fire oppsatte bønnene, en annen egnet takkebønn, eller en lokalt utformet bønn. På spesielle dager og på temagudstjenester kan det være særlig aktuelt å velge en takkebønn som er godt egnet i forhold til dagens tema, eller utforme en bønn for anledningen.

Dekke av bordet

Når måltidet er over, blir alteret dekket av. Brødesken og vinkannen kan settes tilbake på sidebordet. Det samme gjelder kalken og disken. Forspillet til salmen (ledd 23, se Veiledning til hoveddelene i gudstjenesten, side 8.62) kan begynne mens dette skjer. Da kan menigheten følge med på avdekkingen av bordet før de reiser seg og synger siste salme. Dersom salmen (ledd 23) er flyttet til Postludium/Utgangsprosesjon (ledd 26), kan det være instrumentalmusikk under avdekkingen, som leder til intonasjon av velsignelsen.

IV | 3 Særlige forhold i nattverddelen

IV.3.1 valg av brød og vin

«... i den natt da han ble forrådt, tok han et brød ... Likeså tok han kalken etter måltidet ...»

Evangelienes fortellinger om den første nattverden sier ikke direkte hva slags brød Jesus tok og gav disiplene. I og med at det siste måltidet hans med disiplene skjedde i rammen av det jødiske påskemåltidet, er det vanskelig å tenke seg noe annet enn at han benyttet usyret brød. Disse ordene viser at det var en form for druevin i kalken han gav dem: «Fra nå av skal jeg ikke drikke av denne vintreets frukt før den dagen jeg drikker den nye sammen med dere i min Fars rike» (Matt 26,29).

I kirkens første tid kunne gudstjenestedeltakerne ha med seg brød og vin til gudstjenestens nattverdmåltid. Vinen ble gjerne blandet med vann. Vi vet ikke om brødet var gjæret eller ugjæret den aller første tiden. Men svært tidlig ble usyret (ugjæret) brød vanlig i Vestkirken, og ble enerådende etter at oblatene ble innført som nattverdrød på 800-tallet. Østkirken har aldri benyttet usyret brød. Striden om gjæret eller ugjæret brød var sentral i splittelsen mellom Østkirken og Vestkirken i 1054.

Ugjæret (usyret) brød knytter forbindelsen til Israelfolkets utferd fra Egypt og det jødiske påskemåltidet. Også i Det nye testamentet omtales den jødiske påsken som «de usyrede brøds høytid» (Matt 26,17; Apg 12,3; 1 Kor 5,7–8). Det uttrykker lidelse, nødvendige oppbrudd og solidaritet med dem som lider, og at vi er underveis mot målet og ennå ikke er nådd fram til den endelige frelse.

Østkirken understreker på den andre siden forskjellen mellom den gamle og den nye pakt ved å bruke gjæret brød, og foregriper i sterkere grad den kommende frelsen. Valget mellom gjæret og ugjæret brød kan derfor ses i sammenheng med disse to lange, teologiske og symbolmettede tradisjonene. Den norske kirke har helt til siste del av 1900-tallet, med få unntak, brukt ugjæret nattverdrød.

Gjæret eller ugjæret brød

I Alminnelige bestemmelser for Ordning for hovedgudstjeneste (punkt 33) står det at nattverdrødet kan være *syret (gjæret) eller usyret (ugjæret) brød*. Det er menighetsrådet som tar avgjørelse om dette.

Som ugjæret brød benyttes vanligvis en *oblat*. Ordet *oblat* kommer av et latinsk ord som betyr «frambåret». Et bilde av Jesus på korset er preget inn på den lille runde oblaten som vanligvis brukes. At formen ser ut som et pengestykke, minner om at Jesu gav sitt liv som enløsepenge (Matt 20,28).

Små oblater kom i bruk først og fremst for å unngå smuler under utdelingen, og på den måten verne om nattverdelementenes hellighet. Det er også praktisk å bruke oblater som ikke smuler så mye som gjæret brød, noe som kan være et særlig problem når en mottar nattverd ved å dyppe brødet i vinen (intinksjon).

Vanlig gjæret brød kan gi en sterkere opplevelse av at en holder et virkelig måltid. Det kan også ses som et uttrykk for inkarnasjonen, ved at Kristus kommer til oss i form av vanlig brød. Gjæret brød kan dessuten deles opp i mindre biter under utdelingen for å understreke at alle er del av den samme helheten som brødet representerer.

Brød til nattverden – gjæret eller ugjæret – kan bakes av noen i menigheten, gjerne av barn eller unge, eller andre som deltar i gudstjenesten. Slik knyttes gudstjenestens måltid sammen med hverdagens arbeid og fellesskap.

Glutenfritt brød

Personer med cøliaki kan bli syke av gluten, og noen kan få sterke reaksjoner av det, selv i svært små mengder. For noen er det faktisk risikabelt å motta glutenfritt brød fra en liturg som nettopp har tatt i brød som inneholder gluten.

Det glutenfrie brødet (oblaten) må holdes strengt separat, og nattverdsgjesten må

selv ta det fra disken. Når intinksjon (dypping av brødet i vinen) benyttes, er det ikke tilstrekkelig bare med en disk med glutenfrie oblater. Det trengs også en egen kalk hvor det bare dypes glutenfrie oblater. En med cøliaki kan ikke dyppe glutenfritt brød i en felleskalk hvor andre allerede har dypet brød som inneholder gluten.

En må unngå at det blir vanskelig for dem som ikke tåler gluten, å delta i nattverdmåltidet. Dette kan løses ved å benytte oblater: «Av hensyn til personer med cøliaki bør brødet være glutenfritt. Oblater skal være glutenfrie» (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 33).

Vin

Hvilken som helst type ren, vanlig druevin – hvit eller rød – kan benyttes til nattverden. Det kan også benyttes alle typer avalkoholisert vin. Vin som ikke er avalkoholisert, kan blandes med opptil 50 % vann. Det er menighetsrådet som avgjør dette (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 34 og 64).

Bruk av alkoholholdig vin ved nattverden har tradisjon i den kristne kirke helt fra de første århundrene, rett og slett fordi det var slik vin Jesus benyttet da han innstiftet måltidet. Å velge alkoholholdig vin kan begrunnes både med tradisjon og med økumeniske hensyn til andre kirker i dag.

Svært mange menigheter i Den norske kirke bruker i dag avalkoholisert vin. Begrunnelsene for det er både hensynet til mennesker med alkoholproblemer og det at barn og unge deltar ved nattverdbordet.

IV.3.2 utdelingsform ved nattverd

Utdelingen kan skje på ulike måter:

Ved alteret (én gruppe om gangen)

Nattverd gjestene kneler ved alterringen/altersranken, eller mottar brød og vin stående (i gudstjenesterom uten alterring/altersranke). Liturgen avslutter utdelingen til en gruppe med hilsenen «Fred være med dere». Deretter kan andre gå fram og danne en ny gruppe. Etter den siste gruppen ved alteret sier liturgen tilsigelsesordene («Den korsfestede og oppstandne Jesus Kristus ...») til alle nattverd gjestene.

Ved alteret (kontinuerlig)

En kneler ved alterringen/altersranken, eller mottar brød og vin stående (i gudstjenesterom uten alterring/altersranke). De som har mottatt brød og vin, går ned fra alteret og gir plass til nye nattverd gjester. Etter utdelingen sier liturgen tilsigelsesordene («Den korsfestede og oppstandne Jesus Kristus ...») til alle nattverd gjestene.

Andre steder i kirkerommet enn ved alteret (som intinksjon)

Liturgen og medliturgen som deler ut brød og vin, står ved siden av hverandre (ev. utdelere på flere steder). Nattverd gjestene går fram på rad og rekke og mottar først brød. Deretter dypes de i vinen, og spiser og drikker samtidig. Etter utdelingen går liturgen og medliturgen(e) til alteret. Der sier liturgen tilsigelsesordene («Den korsfestede og oppstandne Jesus Kristus ...») til alle nattverd gjestene.

Dypping (intinksjon) kan også benyttes når en mottar brød og vin knelende eller stående ved alteret.

Andre steder i kirkerommet enn ved alteret (med særkalker)

Liturgen og medliturgen som deler ut brød og vin, står ved siden av hverandre (ev. utdelere på flere steder). Nattverd gjestene går fram på rad og rekke, tar en særkalk fra et bord ved utdelingsstasjonen, og mottar først brødet, deretter vinen i særkalken. Etter at de har mottatt brød og vin, setter de særkalken fra seg på angitt sted og går tilbake til plassene sine.

Utdeling både ved alteret og andre steder i kirkerommet

Utdelingen kan også foregå ved å gi nattverd gjestene anledning til å velge om de vil motta nattverden knelende ved alteret eller stående på et annet utdelingssted.

Sittende mottakelse av brød og vin

På hver gudstjeneste må det gis mulighet til å motta brød og vin sittende. Det kan settes stoler helt fremme ved alteret, og rullestolbrukere kan få plass til å kjøre fram for å motta nattverden. Noen steder er det nødvendig at liturgen og medliturgen går ned og deler ut brød og vin der hvor nattverd gjestene sitter. Det må legges til rette for at nattverd gjester med bevegelseshemninger har de samme mulighetene til å delta og opplever seg like mye inkludert i måltidet som alle andre.

Hvilke argumenter taler for og imot de forskjellige alternativene?

Her er det ingen fasitsvar. Lokale forutsetninger både med hensyn til hva menighetsleddene foretrekker, antall nattverd gjester og gudstjenesterommets innredning spiller inn.

Noen argumenter som bør vurderes:

- Én gruppe om gangen eller kontinuerlig altergang?
Ordnings med én gruppe om gangen ved alteret kan gi den enkelte bedre anledning til ro og ettertanke. Kontinuerlig altergang kan gi en opplevelse av at alle deltar i det samme fellesskapet. Måltidet er da ikke stykket opp i flere «bordsetninger».
- Knelende ved alterringen/altersranken eller stående ved utdelingsstasjonen?
Knelende mottakelse kan oppleves som mer meditativt og høytidsfullt. Stående kan oppleves som mer inkluderende. En blir ikke lagt merke til på samme måten som ved å gå fram og knele. Utdeling i kirkerommet gjør nattverdmåltidet lettere tilgjengelig for dem som av ulike grunner har vansker med komme fram til koret, og/eller har problemer med å knele.
- Bruk av særkalker eller intinksjon?
Ved bruk av særkalker også når en mottar nattverden ved en utdelingsstasjon, kan nattverden som måltid oppleves sterkere, ved at en både spiser og drikker. Ved intinksjon (dypping) unngår en å måtte hente særkalker på et bord og sette dem fra seg etterpå. Særlig i gudstjenester med mange deltakere og flere stasjoner kan dette være en enklere og mer praktisk løsning.
I Alminnelige bestemmelser anbefales bruk av særkalker (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 35)

Hvilken utdelingsform skal menigheten velge?

Når menighetsrådet skal ta stilling til utdelingsform (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 35 og punkt 64) er det flere spørsmål som må overveies:

- Skal vi ha én ordning for de fleste gudstjenestene, og i så fall: hvilken utdelingsform?
- Skal vi ha forskjellige ordninger på forskjellige gudstjenester? Én ordning for høymessen, andre ordninger for andre typer hovedgudstjenester? Én ordning for ordinære søndager, en annen ordning for søndager hvor vi venter mange kirkegjengere?

IV.3.3 på verdig vis

Når det trengs mer brød eller vin

Så vidt mulig bør en beregne hvor mange som vil delta i måltidet, slik at det blir innviet passende mengder brød og vin. Ser det ut til å mangle litt brød eller vin under utdelingen, kan en dele de siste oblatene/brødstykkene og helle litt mindre vin i særkalkene. Når en må bære fram mer brød og vin, kan en be en kort bønn, for eksempel slik:

- *for brødet:* «Hellige Gud, vi takker deg for brødet og vinen, og for innstiftelsen av nattverden, hvor Jesus Kristus sa: Dette er min kropp. Ta imot og spis! Send din Hellige Ånd, så dette brødet for oss blir livets brød.»
- *for vinen:* «Hellige Gud, vi takker deg for brødet og vinen, og for innstiftelsen av nattverden, hvor Jesus Kristus sa: Dette er mitt blod. Drikk alle av denne kalk. Send din Hellige Ånd, så denne vinen for oss blir frelsens kalk.»

Når det er brød eller vin til overs

I Alminnelige bestemmelser står det at brød og vin som blir til overs, skal behandles «på verdig vis» (jf. Alminnelige bestemmelser, punkt 38). Det er liturgens ansvar å se til at dette skjer. Det anbefales å involvere alle gudstjenesteledere og alle med kirketjenerfunksjoner i samtale om hva en legger i dette, og bli enige om en felles praksis i menigheten.

Etter luthersk forståelse er brød og vin å betrakte som Jesu legeme og blod i tilknytning til selve nattverdmåltidet. Men i respekt for den hellige handlingen skal det som eventuelt er til overs, behandles på verdig vis.

Dette handler også om respekt for andre kirkers oppfatninger og praksis. I det økumeniske Limadokumentet (*Om dåp, nattverd og embete*. Kommisjonen for tro og kirkeordning, Kirkenes Verdensråd 1982) heter det (Nattverd, punkt 32):

Noen kirker legger vekt på at Kristi tilstedeværelse i nattverdelementene fortsetter også etter at nattverdfeiringen har funnet sted. Andre legger hovedvekten på selve feiringen og på at nattverdelementene spises og drikkes under nattverdhandlingen. Måten en behandler nattverdelementene på, fordrer spesiell oppmerksomhet. Når det gjelder oppbevaringen av disse, skulle enhver kirke respektere hverandres praksis og fromhet.

Limadokumentet viser økumenisk enighet om å oppbevare nattverdelementer som er til overs etter måltidet, til «utdeling til syke og dem som ikke er til stede». Denne praksisen går helt tilbake til kirkens første tid. Dokumentet anerkjenner at «den beste måten å vise respekt for nattverdelementene er ved å fortære dem, uten å utelukke deres bruk til sykenattverd».

Hvis en skal følge denne anbefalingen, kan liturgen og medliturgene spise det

nattverdrødet som er til overs, i sakristiet etter gudstjenesten. Alternativt kan oblater som er til overs, oppbevares til senere bruk.

Når det gjelder vinen som er til overs, er det ikke alltid mulig eller tilrådelig å drikke den, og slett ikke etter bruk av intinksjon som utdelingsform. Det er heller ikke å anbefale å helle vinen tilbake på flasken, da vin som er til overs fra åpne flasker, ikke egner seg til bruk senere. En gammel praksis er at en heller vinen ut på jorden på et fast sted utenfor kirken. Dette uttrykker at vinen som en frukt av jorden bringes tilbake til jorden.

IV | 4 Alternativene til de enkelte ledd

bønn for takkofferet og nattverd gavene

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.16, ledd 18 og 19.

Bønnen i ledd 18

Denne bønningen er en kombinasjon av de to bønnene til menighetens takkoffer (A og B) som vi fikk med gudstjenestereformen av 1977. Den tar sitt utgangspunkt i Salme 24,1: «Jorden og det som fyller den, hører Herren til, og de som bor der, er hans.»

Bønnen kan benyttes både som bønn etter takkofferet, etter at nattverd gavene er båret fram, og når begge deler er båret fram samtidig.

Bønnen i ledd 19

Også denne bønningen tar utgangspunkt i Salme 24,1. Siste del av bønningen, om at Gud må gjøre oss til ett, som kornet i brødet og druene i vinen, har bakgrunn i en oldkirkelig bønn som er gjendiktet i salmen «Som korn fra vide åkrer».

Bønnen kan benyttes både som bønn etter at nattverd gavene er båret fram, og når de er båret fram samtidig med takkofferet.

kirkeårsprefasjoner

Prefasjonene til de forskjellige kirkeårstider er bygd opp på samme måte:

- 1 Takksigelse til Gud ved Jesus Kristus, med samme ordlyd i alle: «I sannhet verdig og rett er det at vi alltid og alle steder takker deg, allmektige Gud, evige Far, ved Jesus Kristus, vår Herre ...»
- 2 Et mellomledd som varierer med kirkeårstidene, som en påminnelse og lovprisning av hva Kristus har gjort til vår frelse.
- 3 Den avsluttende delen, som knytter sammen englenes lovsang for Guds trone og menighetens lovsang: «Ved ham [Kristus] lovsynger englene din herlighet, og din menighet i himmelen og på jorden priser ditt navn med samstemmig jubel. Med dem vil også vi forene våre røster og tilbedende synge.»

nattverdbønner

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.71–2.78.

Nattverdbønn A

Denne bønningen er en revidert utgave av nattverdbønningen i høymessen av 1977. Den er

nå rettet mot Faderen og er noe strammet inn og forenklet. Nye motiver er påkallelse av Den hellige ånd over menigheten og nattverd gavene, i bønner like etter Hellig Sanctus, samt bønner om å gjenkjenne Kristus i den som sulter og tørster, i den avsluttende forbønner.

Nattverdbønn B

Denne bønner er utformet på grunnlag av en tekst fra rundt år 200 (fra den apostoliske tradisjonen, muligens skrevet av Hippolyt, som var biskop i Roma). Denne teksten har spilt en særlig sentral rolle for utviklingen av nattverdbønner.

Hippolyts dristige formuleringer er i størst mulig grad forsøkt bevart. Uttrykket «åpenbarte legemets oppstandelse» kan virke uvant, men må forstås ut fra diskusjonen som fant sted i Jesu samtid til spørsmålet om det finnes en legemlig oppstandelse fra de døde. Jesus avviste argumentasjonen hos dem som benektet at det fantes en slik oppstandelse (jf. Mark 12,18–27). En kan si at håpet om de dødes legemlige oppstandelse meldte seg som en indre konsekvens av troen på en Gud som hadde skapt hele mennesket, legeme og sjel. På denne bakgrunn får Hippolyts formulering god mening, og Jesus «åpenbarte legemets oppstandelse», ikke bare i sin undervisning, men først og fremst ved å stå opp fra de døde (jf. 1 Kor 15). Formuleringen knytter assosiasjonene til trosbekjennelsesleddet om troen på «legemets oppstandelse». I en tid hvor den kristne troen på legemets oppstandelse fra de døde møtes med alternative trosforestillinger om reinkarnasjon, kan det være vel verdt å lytte til Hippolyt.

Nattverdbønn C

Denne bønner er nyskrevet. Den bygger på en rekke paulinske tekster og har en bred motivrikdom hvor både skapelsesperspektivet og det frelseshistoriske perspektivet er tydelig gjennom hele bønner.

Nattverdbønn D

Denne bønner bygger på fortellingen i Luk 24,13–35, hvor den oppstandne Jesus viste seg for Emmaus-vandrerne og satt til bords med dem, tok brødet, bad takkebønner, brøt det og gav dem. Da ble deres øyne åpnet, og de kjente ham igjen.

Nattverdbønn E

er en omformet bønner etter ordningen Familiemesse. Her er dåp og nattverd knyttet sammen i lovprisningsbønner etter Hellig Sanctus. I den avsluttende forbønner finner vi et feminint gudsbilde: Gud som en kjærlig mor som samler barna sine om seg. Bønner har en enkel språklig stil, ikke minst med tanke på barn og familier som deltar.

nattverdordning for særlige anledninger

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.79.

Denne nattverdordningen er en kortere form som kan brukes i enkelte hovedgudstjenester som er særlig tilpasset barn og unge, og på temagudstjenester. Ordningen kan også være aktuell i friluftsgudstjenester og kveldsgudstjenester og ved andre anledninger når det er behov for en enklere liturgi.

Ordningen åpner med *en annen og forenklet hilsen*, hvor alle gir sin respons på

oppfordringen til lovprisning. Deretter synger en *Hellig Sanctus eller en annen lovsang*, gjerne en lovsang som er tilpasset den aktuelle gudstjenesten, både med hensyn til deltakernes alder og ønske om musikkstil.

Bønnen før innstiftelsesordene har tre varianter. Alle har en enkel språklig stil.

Verken innbydelsen «Kom, for alt er gjort ferdig» eller «Du Guds Lam» er tatt med i ordningen. Men det er selvsagt ingenting i veien for å ha disse elementene med dersom det er ønskelig.

Etter utdelingen sier liturgen tilsigelsesordene som alltid skal være med når det holdes nattverd, eventuelt ved at menigheten og liturgen ber høyt sammen den avsluttende bønnen.

Etter dette kan en ha med en takkebønn – en av de fire som står under ledd 22 i Ordning for hovedgudstjeneste, en lokalt utformet bønn eller en annen egnet takkebønn.

utdelingsordene

1 *Dette er Jesu legeme / Dette er Jesu blod*

Disse utdelingsordene har sin bakgrunn i de første utdelingsordene i vår kirke: «Dette er Jesu sande legeme / sande blod» (fra Kirkeritualet 1685). Ritualet 1914 og Alterboken 1920 sløyfet «sande».

Utdelingsordene konstaterer hva dette er, og er dermed en sterk understreking av at Kristus er virkelig til stede, i brødet og vinen (realpresensen).

2 *Kristi kropp, gitt for deg / Kristi blod, utøst for deg*

Disse utdelingsordene benyttes i mange kirker i verden. De kom inn i vår gudstjenestebok i 1977 som mulige utdelingsord i nattverd-gudstjeneste utenom høymesse.

Nå er de sidestilt med «Dette er Jesu legeme / Dette er Jesu blod». I tillegg til å konstatere at brødet er Kristi kropp / Kristi blod tilføyes en personlig tiltale til den enkelte nattverd-gjest: «gitt for deg / utøst for deg».

takkebønner

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.20–2.21.

Om de fire alternativene:

- 1 Denne takkebønningen knytter direkte an til det helt sentrale i nattverdens måltid – at vi har fått del i Jesu Kristi seierrike død og oppstandelse. Den avsluttes med en bønn med et tydelig sendesperspektiv, med hensyn til både misjon og diakoni.
- 2 Denne takkebønningen er en forsiktig bearbeidelse av takkebønningen i høymesseliturgien 1977. Det er en bønn om at nattverdens gaver må ha sin virkning i våre liv, når det gjelder både tro, kjærlighet og håp.
- 3 Denne takkebønningen knytter sammen dåpen og nattverden. Bønnen er både en dåpspåminnelse og en takk for det nattverden gir. Den legger vekt på syndenes forlatelse og fornyet tro på Guds løfter. Bønnen har samme avslutning som bønn nr. 1.
- 4 Denne takkebønningen gir en påminnelse om den store sammenheng som vi hører til i, og som Jesus har gitt sitt liv for: én verden og én menneskehet. Sendelsesmotivet i bønningen legger vekt på nestekjærlighet og solidaritet med mennesker i nød.

V. sendelse

Gudstjenestens sendelse markerer at gudstjenesten fortsetter i det daglige livet. Her bygges det bro fra tilbedelse og lovsang i Guds hus til den gudstjeneste hver enkelt av oss skal fortsette i hverdagen. Vi sendes ut med Guds velsignelse for å leve som lemmer på Kristi legeme i verden.

V | 1 Sendelsens struktur

Sendelsesdelen har denne grunnstrukturen:

- *Salme* – synges her eller flyttes til Postludium/utgangsprosesjon
- *Velsignelsen*
- *3 ganger 3 bønnslag*
- *Utsendelsesord*
- *Postludium/Utgangsprosesjon*

V | 2 Sendelsen – ledd for ledd

ledd 23 salme

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.22.

Velg gjerne en salme som har et tydelig preg av avslutning. Det kan være en salme med takke- og lovprisningsmotiv, gjerne en som sier noe om den tjenesten vi sendes ut til i verden, fra gudstjenesten. Det kan også være en salme som inneholder takk for nattverdens gaver, avhengig av hva slags salmer som eventuelt er sunget under nattverdmåltidet.

ledd 24 velsignelsen

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.22 og side 2.83.

Menigheten mottar velsignelsen som en gave fra den treenige Gud som ved Jesus Kristus har lovet å være med oss «alle dager inntil verdens ende» (Matt 28,20b). Under velsignelsen gjør liturgen korstegnet med hånden. Også den enkelte kan gjøre korsets tegn når velsignelsen mottas. Slik gir vi et kroppslig uttrykk for det som er grunnlaget for den Guds fred velsignelsen gir oss: Jesu død og oppstandelse. Korstegnet er en sterk påminnelse om vår tilhørighet.

Når hovedgudstjenesten feires som høymesse, benyttes den aronittiske velsignelsen. Den aronittiske velsignelsen er normalordningen også i andre hovedgudstjenester. Men det åpnes for å benytte andre velsignelsesord når det er ønskelig ut fra gudstjenestens tema og fokus. Da kan et av de tre foreslåtte velsignelsesordene (se Ordning for

hovedgudstjeneste, side 2.83) eller et annet egnet velsignelsesord benyttes.

Etter menighetens *amen* ved velsignelsen slår kirkeklokkene tre ganger tre slag. Dermed dannes det en bro fra gudstjenestens innledende tre slag til de avsluttende tre ganger tre slagene. Slik blir menigheten minnet om at alt skjer i den treenige Guds navn. Slagene kalles *bønneslag*, og dette antyder at her er det mulighet for en kort stund i ettertanke og bønn før vi sendes ut til tjeneste i verden.

ledd 25 utsendelse

Se Ordning for hovedgudstjenesten, side 2.23 og 2.84.

Utsendelsesordet i gudstjenesten har sin opprinnelse i den gamle sendelseformen *Ite, missa est*. De er vanskelige å oversette og kan bety både «Gå, messen er til ende» og «Gå, dere er sendt». Dette kom inn i den romerske messen allerede på 300-tallet, og forsterker kallet til den kristne menighet om ikke å nøle med å gå ut i verden i tjeneste for Gud og mennesker. Utsendelsesordet utfordrer til både diakoni og misjon.

Utsendelsesordet har mange varianter. Det kan også utformes lokalt ut fra gudstjenestens tema og særpreg.

ledd 26 postludium/utgangsprosesjon

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.23.

Organisten, eventuelt i samspill med andre musikere, spiller et postludium som er i samsvar med gudstjenestens karakter. Eventuelt kan det synges en salme.

Når det er utgangsprosesjon, kan en ved å bære prosesjonskors først i prosesjonen, synliggjøre at Kristus går foran oss ut i verden. Også prosesjonen ut av kirken er en vandring fremover. Det kan synliggjøres ved at en går i samme rekkefølge ut av kirken som en gikk inn: korsbæreren først, deretter de andre medliturgene og liturgen til sist. Hele menigheten kan følge etter, og slik bli en del av prosesjonens vandring både ut i livet og mot det evige mål i Guds rike.

V | 3 Særlige forhold i sendelsens del

V.3.1 etter gudstjenesten

Gudstjenestens sendelse er ingen avslutning, men en *fortsettelse*. Dette understrekes i den avsluttende rubrikken (se ledd 26), hvor det diakonale ved gudstjenesten tydeliggjøres, i tråd med Plan for diakoni. Her er det fremhevet at «før, under og etter en gudstjeneste gis det mange muligheter for delaktighet, for å se og bli sett, for å gi plass til mangfoldet».

Kirkekaffe er den vanligste fellesskapssamlingen i forlengelsen av hovedgudstjenesten i norske menigheter. Den kan ha forskjellige former, avhengig av kirkerommet og muligheter til å bruke andre rom, og hva en ønsker med denne samlingen. Det kan være en enkel samling med en kopp kaffe og en kjeks bak i kirkerommet, i våpenhuset eller på kirkebakken, eller en samling ved småbord i et tilstøtende lokale. Menigheten kan ha faste rutiner, eller kirkekaffen kan variere fra gang til gang. På søndager med spesielle markeringen (jubileer, avskjed med og velkomst av medarbeidere, konfirmantpresentasjon osv.), utdelinger (fireårsbok o.l.) og deltakelse av spesielle grupper (f.eks. aldersbestemte grupper i trosopplæringen) er

det naturlig med en utvidet kirkekaffe, gjerne med et program tilpasset de aktuelle personene og gruppene.

Uansett hvilken form kirkekaffen har, er det viktig å tenke gjennom hva en vil med den. Ønsker en at dette skal være en åpen og uforpliktende samling før folk går hver til sitt etter gudstjenesten, er det viktig å legge dette til rette på best mulig måte. En bør unngå at folk som er nye i menigheten, opplever seg ekskludert. Kirkekaffe bør fungere som en god «kirkebakke», hvor en ikke sitter eller står i fast etablerte klikker og prater sammen, men hvor det er god sirkulasjon i fellesskapet. Kanskje må noen få et ansvar for at ingen skal føle seg utenfor.

Tenk også gjennom hvordan kirkekaffen kan benyttes som en god «kirkebakke» for informasjon og opplysninger. Det kan settes opp plakater og deles ut foldere og program av forskjellige slag. Aktiviteter i menigheten kan ha egne små utstillinger. Det kan være utstillinger knyttet til dagens offerformål og spesielle tema. Kirkekaffen kan også være stedet for påmeldinger til turer, samtalegrupper, deltakelse i Kirkens Nødhjelps fasteaksjon, osv.

Den avsluttende rubrikken i *Ordning for hovedgudstjeneste* tydeliggjør også at den naturlige fortsettelsen av menighetens samling om Ord og sakrament er «soknebud, annen besøkstjeneste, forbønnstjeneste og andre handlinger». Liturgi og diakoni hører naturlig sammen. Noen kan ikke komme seg til kirken på grunn av alder og sykdom. Hvordan kan en hindre at de blir glemte? Hvordan kan en sørge for at de som ikke kan komme til gudstjeneste, kan få motta nattverden hjemme? Hvordan kan en få til en velfungerende besøkstjeneste og forbønnstjeneste? Hvilke diakonale handlinger er aktuelle i menigheten og samfunnet? På hvilken måte utfordrer gudstjenesten den enkelte og fellesskapet til tjeneste i hverdagen?

Fra gudstjenesten i kirkerommet sendes vi ut til gudstjeneste i verden for å bære Kristi vitnesbyrd ut i livet – med våre ord og vårt liv. Denne tjenesten begrenses ikke til lokalsamfunn og nasjon. Vårt kall og oppdrag strekker seg herfra og «helt til jordens ender» (Apg 1,8).

V | 4 Alternativene til de enkelte ledd

innledning til velsignelsen

Se Ordning for hovedgudstjeneste, side 2.22.

Som innledning til velsignelsen kan vekselsangen «La oss prise Herren» (Benedicamus), eller vekselhilsenen «Herren være med dere» (Salutatio) benyttes. Den siste kan det være naturlig å benytte i fastetiden, på bots- og bønnedag og på siste søndag i kirkeåret. Når velsignelsen ikke synges, kan den leste innledningen «Ta imot velsignelsen» benyttes. Den er det også naturlig å benytte når et annet velsignelsesord enn den aronittiske velsignelsen brukes.

velsignelsesord

Den aronittiske velsignelsen er den eldste teksten vi har i gudstjenesten, men ble innført i messen først av Martin Luther. For mer enn 3000 år siden fikk Moses beskjed av Gud om å gi denne velsignelsen videre til Aron og sønnene hans (4 Mos 6,22–27). Ordene ble uttalt over israellittene som en bekreftelse på at Herren Gud ville være med dem. Ordene uttales over menigheten i dag ved gudstjenestens slutt som en hilsen direkte fra den treenige Gud. Den er et løfte om at han vil være hos oss i vårt daglige

liv.

Velsignelsesord nr. 1 (side 2.83) er den apostoliske velsignelsen. Se Veiledning til hoveddelene i gudstjenesten, side 8.62. Denne velsignelsen kan benyttes i andre hovedgudstjenester enn høymessen når den ikke har vært brukt som inngangsord.

Velsignelsesord nr. 2 (side 2.83) er vanligst å bruke på samlinger utenom gudstjenesten, hvor en avslutter med å be velsignelsen høyt sammen. Den kan være aktuell i hovedgudstjenester med et forenklet preg og opplegg, hvor en ut fra trosopplæringsperspektivet eller av andre grunner finner det naturlig å la menigheten be velsignelsen sammen.

Velsignelsesord nr. 3 (side 2.83) har sin opprinnelse i gudstjenester på kvinnedagen (8. mars). Det kan benyttes i hovedgudstjenester utenom høymessen i tilknytning til denne dagen, og ellers når en ut fra gudstjenestens særpreg og tema ønsker en velsignelse med et kjønnsinkluderende språk.

utsendelsesord

Se Utsendelsesordene i Ordning for hovedgudstjeneste (side 2.23).

I de to første alternativene er det veksellesning mellom liturgen eller medliturgen og menigheten. Etter det innledende «La oss gå i fred» kan alle tilføye enten «i Jesu Kristi navn» eller «og tjene Herren med glede».

Det tredje og fjerde alternativet er i samsvar med det innarbeidede utsendelsesordet fra høymessen 1977, også med den korte formen: «Gå i fred».

Utsendelsesordene i Ordning for hovedgudstjeneste, s. 2.84

Det er åpnet for å benytte andre utsendelsesord enn de som er angitt i ordningen. De kan hentes fra ulike kilder eller utformes lokalt ut fra gudstjenestens fokus og tema. Korte utsendelsesord kan eventuelt innledes med et bibelord. Det kan være et passende bibelord fra en av dagens tekster, eller et annet passende ord. Det er angitt eksempel på tre slike ord: 2 Tim 1,7; Fil 4,7; Joh 15,16.

Det korte utsendelsesordet «Gå i fred», som er satt inn etter hvert av de tre bibelordene, er ment som et eksempel. Også andre utsendelsesord kan benyttes.